

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् ५ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः
 पशवः पशून्नेवाव रुन्धे चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति
 छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति
 तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै
 वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत (१)

पापीयान्थस्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं
 गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्थस्यादिति सर्वाणि
 तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान्भवत्यथो
 यज्ञस्यैवैषाभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादृद्धा योऽग्नेर्देवताया
 एत्यष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रः (२)

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादृद्धा अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ सावित्राणि
 भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति यदि कामयेत

छन्दाँसि यज्ञयशसेनाँर्पयेयमित्यृचंमन्तमां कुर्याच्छन्दाँस्येव
 यज्ञयशसेनाँर्पयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनाँर्पयेयमिति
 यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयशसेनाँर्पयत्यृचा स्तोमं
 समर्धयेति (३)

आह समृद्धौ चतुर्भिरभिमा दत्ते चत्वारि छन्दाँसि
 छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्या
 अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुम्प्राविशत्स एतामूतिमनु
 समचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराभिर्भवति सयोनित्वाय
 स यत्रयत्रावसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति रूपसमृद्ध्या
 उभयतः क्षणूर्भवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धौ व्याममात्री भवत्येतावद्वै
 पुरुषे वीर्यं वीर्यसम्मिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावरुद्धौ यो
 वनस्पतीनाम्फलग्रहिः स एषां वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वैणवी भवति
 वीर्यस्यावरुद्धौ॥ (४)

कामयेत गायत्रौऽर्धयेति च सप्तविंशतिश्च॥ [१]

व्यूद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामंगृभ्णत्रशनामृतसं
 दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि
 दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युञ्जाथाँ रासंभं युवमिति
 गर्दभमसत्येव गर्दभं प्रतिं ष्ठापयति तस्मादश्वोद्गर्दभोऽसत्तरो
 योगेयोगे त्वस्तरमित्याह (५)

योगेयोग एवैनं युक्ते वाजेवाजे हवामह इत्याहान्नं वै
 वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे सखाय इन्द्रमृतय इत्याहेन्द्रियमेवाव
 रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्विन्दत्प्राजापत्योऽश्वो-
 ऽश्वेन सम्भरत्यनुवित्त्यै पापवस्यसं वा एतत्क्रियते यच्छेयसा च
 पापीयसा च समानं कर्म कुर्वन्ति पापीयान् (६)

ह्यश्वान्द्वर्द्धभोऽश्वम्पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै
 तस्माच्छेयाः सम्पापीयान्श्चादन्वेति बहुर्वै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव
 खलु वा एष योऽग्निं चिनुते वज्रश्वः प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्तीरित्याह
 वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमव क्रामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह
 रौद्रा वै पशवो रुद्रादेव (७)

पशून्निर्याच्यात्मने कर्म कुरुते पूष्णा सयुजा सहेत्याह
 पूषा वा अध्वनाः सन्नेता समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष
 यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्ने देवतानाः सम्भरन्मृथिव्याः
 सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवैनं देवताभिः
 सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह येन (८)

संगच्छते वाजमेवास्य वृद्धे प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः
 सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्रं यद्वल्मीको-
 ऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इति वल्मीकवपामुप तिष्ठते
 साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरा

इत्याह येन संगच्छते वाजमेवास्य वृद्धेऽन्वग्निरुषसामग्रम् (९)

अख्यदित्याहानुरख्यात्या आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य
वाजिन्पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनम्पूर्वया विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा
क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः
समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे वज्री वा एष यदश्वो
दद्विरन्यतोदद्ध्यो भूयाल्लोमभिरुभयादद्ध्यो यं द्विष्यात्तमधस्पदं
ध्यायेद्वज्रेणैवैनं स्तृणुते ॥ १० ॥

आह पापीयान्ब्राह्मणं येनाग्रं वज्री वै सप्तदश च ॥ [२]

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या
अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्तेऽप उपं सृजति यत्र
वा आपं उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः
पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं
प्रजास्तस्मादप उपं सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं
जुहुयादन्धोऽध्वर्युः (११)

स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्नित्येव
जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति
जिघर्म्यग्निम्मनसा घृतेनेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति
प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वेत्याह सर्वं ह्येष प्रत्यङ्केति पृथुं तिरश्चा

वयंसा बृहन्तमित्याहाल्पो ह्येष जातो महान् (१२)

भवन्ति व्यचिष्टमन्त्रं रभसं विदानमित्याहान्नमेवास्मै स्वदयति
सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदा त्वा जिघर्षि वचंसा घृतेनेत्याह
तस्माद्यत्पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा वंदत्यरक्षसेत्याह
रक्षंसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधातु
य एवं (१३)

वेद मनसा त्वै तामाप्तुमर्हति यामध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहोति
मनस्वतीभ्यां जुहोत्याहुत्योरास्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे
वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्त्येतरहि खलु वा
एतद्यज्ञमुखं यरह्येनदाहुतिरश्नुते परि लिखति रक्षंसामपहत्यै
तिसृभिः परि लिखति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षांस्यप
हन्ति (१४)

गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवैनं परि
गृह्णाति त्रिष्टुभा परि लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनम् परि
गृह्णात्यनुष्टुभा परि लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि परिभूः
पर्याप्त्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्सस्मान्मध्यतो वाचा वंदामो
गायत्रिया प्रथमया परि लिखत्यथानुष्टुभाथं त्रिष्टुभा तेजो वै
गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप्तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं

परिं गृह्णाति॥ (१५)

अन्धोऽध्वर्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गांयत्री त्रयोदश च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो
धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमित्याह
ज्योतिरेवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयन्तं देवा
अर्धर्चेनाशमयञ्छिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तमित्याह प्रजाभ्य
एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति
पुष्करपर्णमा (१६)

हरत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदा
हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं
सयोनिमेवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै
कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्वाग्याणां पशूनां चर्मणा
सम्भरेद्वाग्यान्पशूञ्छुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्यानेव
पशून् (१७)

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः
पशवः कर्नीयांसः शुचा ह्यृता लोमतः सम्भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं
कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सः स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ
पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परिं गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत
तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्न इति (१८)

आह॒ य ए॒वैन॑म॒न्वप॑श्य॒त्तेनै॒वैन॑ ५ सम्भ॑रति॒ त्वाम॑ग्रे
पुष्करा॑दधीत्या॒ह पुष्कर॑पर्णे॒ ह्ये॒नमु॑प॒श्रित॑म॒विन्द॑त्तमु॒ त्वा
द॒ध्यङ्गु॑षिरित्या॒ह द॒ध्यङ्गा॑ आ॒थर्व॑णस्ते॒जस्य॑ासी॒त्तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॒
तमु॑ त्वा पा॒थ्यो वृ॑षेत्या॒ह पूर्॒वमे॒वोदि॑तमुत्त॒रेणा॒भि गृ॑णाति (१९)

च॒त॒सृभिः॑ सम्भ॑रति॒ च॒त्वारि॑ छ॒न्दा॑सि॒ छ॒न्दो॑भिरे॒व
गा॒य॒त्रीभिर्ब्रा॑ह्मणस्य॒ गाय॑त्रो हि ब्रा॑ह्मणस्त्रि॒ष्टु॒ग्भी॑ राज॒न्यस्य॑ त्रै॒ष्टु॒भो
हि रा॑ज॒न्यो यं का॒मये॑त् वसी॒यान्थ॑स्यादि॒त्युभ॑यी॒भिस्त॑स्य॒
सम्भ॑रे॒त्तेज॑श्चै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं च॑ समीची॑ दधात्यष्टाभिः
सम्भ॑रत्यष्टाक्ष॒रा गा॑य॒त्री गा॑य॒त्रोऽग्नि॑र्यावा॒नेवा॑ग्निस्त॑ ५ सम्भ॑रति॒
सीद॑ हो॒तरि॑त्या॒ह दे॒वता॑ ए॒वास्मै॑ स॑ सा॒दय॑ति॒ नि हो॑तेति॒
मनु॑ष्या॒न्थस॑ ५ सीद॑स्वेति॒ वया॑सि॒ जनि॑ष्वा हि जे॒न्यो अ॒ग्रे
अ॒ह्मामि॑त्या॒ह दे॒वमनु॑ष्याने॒वास्मै॑ स॑सं॒त्रान्त्र॑ ज॒नय॑ति॥ (२०)

ऐ॒व प॒शूनि॑ति॒ गृ॑णाति॒ हो॒तरि॑ति॒ स॒प्तवि॑शतिश्च॥ [४]

क्रू॒रमि॑व॒ वा अ॑स्या ए॒तत्क॑रोति॒ यत्ख॑न॒त्यप॑ उप॒ सृज॑त्यापो॒
वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वास्यै॑ शुच॑ ५ शम॑यति॒ सं ते॑ वा॒युर्मा॑तरि॒श्वा
दधा॑त्वित्या॒ह प्रा॒णो वै वा॒युः प्रा॒णेनै॒वास्यै॑ प्रा॒ण ५ सं द॑धाति॒ सं
ते॑ वा॒युरि॑त्या॒ह तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता दि॒वो वृ॑ष्टिरी॒ते तस्मै॑ च दे॒वि
व॑षडस्तु (२१)

तुभ्य॑मित्या॒ह ष॒ड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व वृ॑ष्टिं दधाति॒

तस्मात्सर्वानृतून् वरषति यद्वषट्कुर्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युर्वडित्याह
 परोक्षमेव वषट्करोति नास्य यातया मा वषट्कारो भवति न
 यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोप
 नह्यत्यनुष्टुप् (२२)

सर्वाणि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः
 प्रिययैवैनं तनुवा परि दधाति वेदुको वासो भवति य एवं वेद
 वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति
 सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति सवितृप्रसूत एवास्योर्ध्वा वरुणमेनिमुत्सृजति
 द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो गर्भो असि (२३)

रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवमाहा
 चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं विभरन्त्यथ चारुतरो भवति
 प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वा इत्याहौषधयो वा अस्य
 मातरस्ताभ्य एवैनम्प्र च्यावयति स्थिरो भव वीड्वङ्ग इति गर्दभ
 आ सादयति (२४)

सं नह्यत्यैवैनमेतया स्थेप्ने गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः
 पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशेत्यन्यान्
 ह्येनेनार्कं सम्भरन्ति गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः
 सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा
 एष एतर्ह्यारूढः (२५)

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य
इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह
मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं
मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति प्रेतु वाजी
कनिक्रददित्याह वाजी ह्येष नानन्दद्रासभः पत्वेति (२६)

आह रासभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्भरन्नग्निम्पुरीष्यमित्याहाग्निं
ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहायुरेवास्मिन्दधाति तस्माद्भर्दभः
सर्वमायुरेति तस्माद्भर्दभे पुरायुषः प्रमीते बिभ्यति वृषाग्निं
वृषणम्भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाग्निरपां गर्भम् (२७)

समुद्रियमित्याहापां ह्येष गर्भो यदग्निरग्र आ याहि
वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्र आ याहि वीतय इति
यदाहानयोर्लोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः प्रतिष्ठां
स एतर्ह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्यृतं सत्यमित्याहेयं वा
ऋतमसौ (२८)

सत्यमनयोरेवैनं प्रतिष्ठापयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो
वरुणो वा एष यजमानमभ्येति यदग्निरुपनद्ध ओषधयः प्रति
गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वा अमतीररातीरित्याह
रक्षसामपहत्यै निषीदन्त्रो अपं दुर्मतिं हनदित्याह प्रतिष्ठित्या

ओषधयः प्रति मोदध्वम्॥ (२९)

अस्त्वनुष्टुबंसि सादयत्यारूढः पत्विति गर्भमसौ मोदध्वं द्विचत्वारिंशच्च॥ [५]

एनमित्याहौषधयो वा अग्नेर्मागधेयं तामिरेवैनं समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याहु तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्त्ययं वो गर्भं ऋत्विष्यः प्रत्नं सधस्थमासंददित्याहु याभ्यं एवेनंम्रच्यावयति तास्वेवेनं प्रति छापयति द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै (०)॥ [६]

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्रंसयति सवितृप्रसूत एवास्य विषूचीं वरुणमेनिं वि सृजत्यप उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति तिसृभिरुप सृजति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति मित्रः संसृज्य पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैव (३१)

एनं सं सृजति शान्त्यै यद्वाम्याणाम्पात्राणां कृपालैः संसृजेद्वाम्याणि पात्राणि शुचार्पयेदर्मकपालैः सं सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचार्पयति शर्कराभिः सं सृजति धृत्या अथो शंत्वायाजलोमैः सं सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदजा प्रिययैवैनं तनुवा सं सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः सम् (३२)

सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सं सृजति रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीमित्याहैता वा एतं देवता अग्ने समंभरं तामिरेवैनं सम्भरति मखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिरो

यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य ह्येते (३३)

पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्रान्याभिर्यच्छृत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते
मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रय इमे लोका एषां लोकानामास्यै
छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि वीर्येणैवैनां करोति यजुषा
बिलं करोति व्यावृत्त्या इयंतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन
सम्मितां द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुः स्तनां करोति
पशूनां दोहायाष्टास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवाश्रिमभिचरतः
कुर्यात्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै कृत्वाय
सा महीमुखामिति नि दधाति देवतांस्वेवैनां प्रति षापयति॥ (३४)

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरतु एकविंशतिश्च॥ [७]

सुप्तभिर्धूपयति सुप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर
एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सुप्त
शीर्षन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः
सयोनित्वायादितिस्त्वेत्याहेयं वा अदितिर्दित्यैवादित्यां
खनत्यस्या अक्रूरङ्गाराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति देवानां त्वा
पत्नीरित्याह देवानाम् (३५)

वा एताम्पत्नयोऽग्रैऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्त्वेत्याह
विद्या वै धिषणां विद्याभिरेवैनामभीन्द्रे ग्रास्त्वेत्याह छन्दांसि वै
ग्राश्छन्दोभिरेवैनां श्रपयति वरूत्रयस्त्वेत्याह होत्रा वै वरूत्रयो

होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्त्वेत्याह देवानां वै पत्नीः (३६)

जनयस्ताभिरेवैनां पचति षड्विः पचति षड्वा ऋतव
 ऋतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्वित्याह तस्माद्विः संवत्सरस्य
 सस्यम्पच्यते वारुण्युखाभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वा
 सवितोद्वपत्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपत्यपद्यमा
 पृथिव्याशा दिश आ पृण (३७)

इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती
 भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असुर्यम्पात्रमनाच्छृणुमा
 च्छृणत्ति देवत्राकरजक्षीरेणा च्छृणत्ति परमं वा एतत्पयो यदजक्षीरं
 परमेणैवैनाम्पयसा च्छृणत्ति यजुषा व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणत्ति
 छन्दोभिर्वा एषा क्रियते छन्दोभिरेव छन्दाऽस्या च्छृणत्ति॥ (३८)

आह देवानां वै पत्नीः पृणेषा षट्॥ [८]

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै माषा
 अमेध्यम्पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा
 हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः पुरुषस्यास्यै व्यृद्धं
 वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षं सप्तधा वितृण्णां वल्मीकवपां
 प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनथ्समर्धयति
 मेध्यत्वाय यावन्तः (३९)

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परि

गायति यमादेवैनद्वृङ्क्ते तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे लोका एभ्य
 एवैनल्लोकेभ्यो वृङ्क्ते तस्माद्गायते न देयङ्गाथा हि तद्वृङ्क्तेऽग्निभ्यः पशूना
 लभते कामा वा अग्रयः कामानेवाव रुन्धे यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा
 अस्य (४०)

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यत्सऽस्थापयेद्य
 शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुन्धे यत्पर्यग्निकृतानुत्सृज
 शीर्ष्णामयातयामत्वाय प्राजापत्येन सऽस्थापयति यज्ञो वै
 प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स
 रिरिचानोऽमन्यत स एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः (४१)

आत्मानुमाप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै
 प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो
 भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या ऊनातिरिक्ता मिथुनाः
 प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः
 पशूनेवाव रुन्धे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ
 चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्रेश्चित्यस्य (४२)

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो
 रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिमन्वाह
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव
 वैश्वानरमव रुन्धे पराचीरन्वाह पराडिव हि सुवर्गो लोकः

समा॑स्त्वाग्र ऋ॒तवो॑ वर्धय॒न्त्वित्या॑ह॒ समा॑भिरे॒वाग्निं॑ वर्धयति (४३)

ऋ॒तुभिः॑ संव॒त्सरं॑ वि॒श्वा आ भा॑हि प्र॒दिशः॑ पृथि॒व्या
इत्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ वि भा॑ति प्र॒त्यौ॑हताम॒श्विना॑
मृ॒त्युम॑स्मा॒दित्या॑ह॒ मृ॒त्युमे॒वास्मा॑दप॒ नुद॑त्युद्वयं॒ तम॑स॒स्परी॑त्याह॒
पा॒प्मा वै तमः॑ पा॒प्मान॑मे॒वास्मा॑दप॒ हन्त्य॑गन्म॒ ज्योति॑रुत्त॒ममि॑त्या॒हासौ॑
वा आ॑दि॒त्यो ज्योति॑रुत्त॒ममा॑दि॒त्यस्यै॒व सायु॑ज्यं गच्छति
न संव॒त्सर॑स्तिष्ठति॒ नास्य॑ श्री॒स्तिष्ठति॑ यस्यै॒ताः क्रि॑यन्ते
ज्योति॑ष्मतीमुत्त॒माम॑न्वा॒ह ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उ॒परि॑ष्ठाद॒धाति॑ सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥ (४४)

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥ [९]

ष॒ड्भिर्दी॑क्षयति॒ षड्वा॑ ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ दीक्षयति
स॒प्तभि॑र्दीक्षयति॒ सप्त॑ छन्दा॑सि॒ छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ दीक्षयति॒ विश्वे॑
दे॒वस्य॑ ने॒तुरि॑त्यनु॒ष्टुभो॑त्त॒मया॑ जुहोति॒ वाग्वा॑ अनु॒ष्टुप्त॑स्मा॒त्प्राणा॑नां
वागु॑त्त॒मैक॑स्मादक्षरा॒दना॑प्त॒मप्र॑थम॒म्पद॑म् तस्माद्यद्वाचोऽना॑प्तं
तन्म॑नु॒ष्या उप॑ जीवन्ति पूर्ण॒या जुहोति॑ पूर्णं इ॒व हि प्र॒जाप॑तिः (४५)

प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॒ न्यून॑या जुहोति॒ न्यूना॑द्धि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा
असृ॑जत प्र॒जाना॑सृष्ट्यै॒ यदर्चि॑षि॒ प्रवृ॑ज्याद्भूतमव॑ रुन्धीत॒
यदङ्गा॑रेषु भविष्यदङ्गा॑रेषु प्र वृणक्ति॒ भविष्य॑दे॒वाव रुन्धे॑ भविष्यद्धि

भूयो भूताद्वाभ्याम्प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा
एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा यद्विद्येतार्तिमाच्छेत् (४६)

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तपेत्याह ब्रह्म वै
मित्रो ब्रह्मन्नेवैनां प्रतिं ष्ठापयति नार्तिमाच्छेति यजमानो नास्य
यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः सः सृजेत्सैव ततः
प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भूतो वा एष स
स्वां (४७)

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेत्स
एव तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येव
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्याव
दध्यात्साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बरीषादन्नकामस्याव
दध्यादम्बरीषे वा अन्नंभ्रियते सयोन्येवान्नम् (४८)

अव रुन्धे मुञ्जानव दधात्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि
दधात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत स क्रुमुकम्प्राविशत् क्रुमुकमव दधाति
यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुद्ध आज्येन सं यौत्येतद्वा अग्नेः
प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवेन धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा (४९)

वैकं कतीमा दधाति भा एवाव रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै
सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रयं इमे

लो॒का ए॒ष्वैव॑ लो॒केष्वा॒विदं॑ गच्छ॒त्यथो॑ प्रा॒णाने॒वात्मन्ध॑त्ते॥ (५०)

प्रजापतिर॒च्छे॒त्स्वामे॒वान्नं॑ तेजसा॒ चतु॑स्त्रि॒शच्च॑॥ [१०]

न हं स्म॒ वै पु॒राग्नि॑रप॒रशु॒वृक्णं॑ द॒हति॒ तद॑स्मै
प्रयो॒ग ए॒वर्षि॑र॒स्वद॒यद्य॑द॒ग्ने या॒नि का॒नि चे॒ति स॒मिध॒मा
द॒धात्य॑प॒रशु॒वृक्ण॑मे॒वास्मै॑ स्व॒दय॑ति॒ सर्व॑म॒स्मै स्व॑द॒ते य ए॒वं
वेदो॑दु॒म्बरी॒मा द॒धात्यू॒र्ग्व उ॑दु॒म्बर॒ ऊ॒र्जमे॒वास्मा॒ अपि॑ द॒धाति॒
प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृ॒जत॒ त॒ सृष्ट॑ र॒क्षांसि॑ (५१)

अ॒जि॒घा॒स॒न्त्स ए॒तद्रा॑क्षो॒घ्नम॑प॒श्यत्ते॒न वै स र॒क्षाः॒ स्यपा॑ह॒त
यद्रा॑क्षो॒घ्नं भ॑व॒त्यग्ने॑रे॒व तेन॑ जा॒ताद्र॒क्षाः॒ स्यप॑ ह॒न्त्याश्व॑त्थी॒मा
द॒धात्य॑श्व॒त्थो वै व॒नस्प॑ती॒ना स॑प॒त्नसा॒हो वि॒जित्यै॒ वैक॑ङ्क॒तीमा॒
द॒धाति॒ भा ए॒वाव॑ रु॒न्धे श॑मी॒मयी॒मा द॒धाति॒ शान्त्यै॒ स॒शित॑म॒मे
ब्र॒ह्मोदे॑षा॒म्बाहू॒ अति॑र॒मित्यु॑त्त॒मे औ॑दु॒म्बरी॒ (५२)

वा॒च॒य॒ति ब्र॒ह्म॑णै॒व क्ष॒त्र स॒ श्य॑ति॒ क्ष॒त्रेण॒ ब्रह्म॑ तस्मा॑द्वा॒ह्म॒णो
रा॒ज॒न्य॒वा॒न॒त्य॒न्य॒म्ब्रा॑ह्म॒णं तस्मा॑द्वा॒ज॒न्यो ब्रा॑ह्म॒णवा॒न॒त्य॒न्य
रा॒ज॒न्य॒म्मृ॒त्युर्वा ए॒ष य॑द॒ग्नि॑र॒मृत॑ स॒ हिर॑ण्य॒ रु॒क्म॑म॒न्तरं॒
प्र॒ति मु॒ञ्च॒तेऽमृ॑तमे॒व मृ॒त्यो॒रन्त॑र्ध॒त्त एक॑वि॒ंश॒ति॒निर्बा॑धो
भ॒व॒त्येक॑वि॒ंश॒तिर्वै॑ दै॒वलो॒का द्वा॑द॒श मा॒साः प॒ञ्च॒त॒व॒स्त्रय॑
इ॒मे लो॒का अ॒सावा॑दि॒त्यः (५३)

ए॒क॒वि॒ंश ए॒ताव॑न्तो॒ वै दै॒वलो॒कास्ते॒भ्य ए॒व भ्रातृ॑व्य॒मन्त॑रे॒ति

निर्बाधैर्वै देवा असुरान्निर्बाधेऽकुर्वन्त तन्निर्बाधानां निर्बाधत्वन्निर्बाधी
 भवति भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते सावित्रिया प्रति मुञ्चते
 प्रसूत्यै नक्तोषासेत्युत्तरयाहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते देवा
 अग्निं धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा
 अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्यै (५४)

प्राणैर्दाधारासीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र जायन्ते
 कृष्णाजिनमुत्तरन्तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनन्तेजसा चैवैनं
 ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति षडुद्यामः शिष्यं भवति षड्वा ऋतव
 ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते यद्वादशोद्यामः संवत्सरेणैव मौञ्जम्भवत्यूर्ग्वै
 मुञ्जा ऊर्जैवैनः समर्धयति सुपर्णोऽसि गरुत्मानित्यवैक्षते
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह
 सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति॥ (५)

रक्षाऽस्यौदुम्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चतुर्विंशतिश्च॥ [११]

समिद्धो अञ्जन्कृदरम्मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः।
 वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम्।
 घृतेनाञ्जन्सम्पथो देवयानान्प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्। अनु त्वा
 सप्ते प्रदिशः सचन्ताः स्वधामस्मै यजमानाय धेहि। ईड्यश्वासि
 वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्वासि मेध्यश्च सप्ते। अग्निष्वा (५६)

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः। स्तीर्णम्बर्हिः

सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम्। देवेभिर्युक्तमदितिः
 सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु। एता उ वः सुभगा
 विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः। ऋष्याः सतीः कवषः
 शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती
 मुखं यज्ञानामभि संविदाने। उषासा वाम् (५७)

सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सादयामि। प्रथमा वा
 सरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा। अपिप्रयं चोदना
 वाम्मिमाना होतांरा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आदित्यैर्नो भारती
 वष्टु यज्ञं सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत्। इडोपहूता वसुभिः सजोषा
 यज्ञं नो देवीरमृतेषु धत्त। त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुर्वा
 जायत आशुरश्वः। (५८)

त्वष्टेदं विश्वम्भुवनं जजान बहोः कर्तारमिह यक्षि होतः।
 अश्वो घृतेन त्मन्या समक्त उप देवाः ऋतुशः पार्थ एतु।
 वनस्पतिर्देवलोकम्प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत्।
 प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सुद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने।
 स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः॥ (५९)

अग्निर्वा वामश्वो द्विचत्वारिंशच्च॥ [१२]

विष्णुमुखा अन्नपते यावती वि वै पुरुषमात्रेणाग्ने तव श्रवो ब्रह्म जज्ञानं स्वयमातृणामेषां वै
 पशुर्गायत्री कस्त्वा द्वादश॥ [१३] विष्णुमुखा अपंचितिमान् वि वा एतावग्ने तव स्वयमातृणां विपूचीनानि

गायत्री चतुः षष्टिः॥६४॥ विष्णुमुखास्तनुवै भुवत्॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपज्य्यमभ्यजयन्
यद्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननप
जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी
त्रैष्टुभमन्तरिक्षम् जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाँल्लोकान्
यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः (१)

पराङ्मेतयान्वैदक्रन्ददिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं
धामावारुन्ध यदेतामन्वाहाग्नेरेवैतया प्रियं धामाव रुन्ध ईश्वरो वा
एष पराङ्मदधो यो विष्णुक्रमान्क्रमते चतसृभिरा वर्तते चत्वारि
छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामेवास्य
तनुवमभि (२)

पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते
तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु
पर्यावर्तते शुनःशेपमाजीगर्ति वरुणोऽगृह्णात्स एतां वारुणीमपश्यत्तया
वै स आत्मानं वरुणपाशादमुश्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य
उखाम्प्रतिमुश्चत् उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्याहात्मानमेवैतया (३)

वरुणपाशान्मुञ्चत्या त्वाहार्षमित्याहा ह्येन॑ हरति
 ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै विशस्त्वा सर्वा
 वाञ्छन्वित्याह विशैवेन॑ समर्धयत्यस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रयेत्याह
 राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकर्यं कामयेत राष्ट्रं स्यादिति तम्मनसा
 ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति (४)

अग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवेन॑ समानानां
 करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति
 ज्योतिषागादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति चतसृभिः सादयति
 चत्वारि छन्दांसि छन्दांभिरेवातिछन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा
 छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवेन॑ समानानां करोति सद्धती (५)

भवति सत्त्वमेवेन॑ गमयति वात्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन वै
 वत्सप्रीर्भालन्दनोऽग्रेः प्रियं धामावारुन्द्वाग्रेरेवैतेन॑ प्रियं धामाव
 रुन्द्वा एकादशम्भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति स्तोमेन॑ वै देवा
 अस्मिँल्लोक आर्ध्रुवञ्छन्दांभिरमुष्मिन्स्तोमस्येव खलु वा एतद्रूपं
 यद्वात्सप्रम्यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठते (६)

इममेव तेन॑ लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान्क्रमतेऽमुमेव
 तैर्लोकमभि जयति पूर्वेद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरप तिष्ठते तस्माद्योगे-
 ऽन्यासां प्रजानाम्मनः क्षेमेऽन्यासान्तस्माद्यायावरः क्षेम्यस्येशे
 तस्माद्यायावरः क्षेम्यमध्यवस्यति मुष्टी करोति वाचं यच्छति

यज्ञस्य धृत्यै॥ (७)

सृष्टोऽन्येतयां भवति सद्रत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा
अन्नम्प्र यच्छत्यनमीवस्य शुष्मिण इत्याहायक्ष्मस्येति वावैतदाह प्र
प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याहाशिषमेवैतामा
शास्तु उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः (८)

प्राणैरेवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं
चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति चतसृभिरा सादयति चत्वारि
छन्दांसि छन्दाभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा छन्दसां
यदतिच्छन्दा वर्ष्मैवैनं समानानां करोति सद्रती भवति सत्त्वमेवैनं
गमयति प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् (९)

याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति तनुवा वा एष हि नस्ति य
हि नस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति
रक्षांसि वा एतद्यज्ञं संचन्ते यदनं उथ्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह
रक्षसामपहत्या अनंसा वहन्त्यपंचितिमेवास्मिन्दधाति
तस्मादनस्वी च रथी चातिथीनामपंचिततमौ (१०)

अपंचितिमान्भवति य एवं वेदं समिधाऽग्निं दुवस्यतेति
घृतानुषित्तामवसिते समिधमा दधाति यथातिथय आगताय
सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो

हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभां राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्योऽप्सु भस्म प्र
वेशयत्यप्सु योनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति तिसृभिः प्र
वेशयति त्रिवृद्धे (११)

अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं
वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामव दधाति
ज्योतिरेवास्मिन्दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून्
वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वादित्याः (१२)

रुद्रा वसंवः समिन्धतामित्याहेता वा एतं देवता अग्ने
समैन्धत ताभिरेवैनं५ समिन्द्रे बोधा स बोधीत्युपं तिष्ठते
बोधयत्येवैनन्तस्मात्सुप्त्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुपं तिष्ठते
तस्माद्यथास्थानम्पशवः पुनरेत्योपं तिष्ठन्ते॥ (१३)

वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपंचिततमौ त्रिवृद्धा आदित्या द्विचत्वारिंशच्च॥ [२]

यावन्ती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै
यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमायैनं५ स चिनुते-
ऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्यात्मनेऽग्निं
चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते देवा
एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययति (१४)

अनामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदपं

हन्त्यपोऽवोक्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य
 रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्ध ऊषान्नि वपति पुष्टिर्वा एषा
 प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञानं एव
 संज्ञानं ह्येतत् (१५)

पशूनां यदूषा द्यावापृथिवी सहास्तान्ते वियती अब्रूतामस्त्वेव
 नौ सह यज्ञियमिति यदमुष्या यज्ञियमासीत्तदस्यामदधात्त
 ऊषा अभवन् यदस्या यज्ञियमासीत्तदमुष्यामदधात्तददश्चन्द्रमसि
 कृष्णमूषान्निवपन्नदो ध्यायेद्द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निं चिनुतेऽयं
 सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य (१६)

सूक्तम्भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावारुद्धाग्नेरेवैतेन
 प्रियं धामाव रुन्धे छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायश्चतस्रः
 प्राचीरुपं दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समंवीयन्त ते
 द्वे पुरस्तात्समीची उपादधत द्वे (१७)

पश्चात्समीची ताभिर्वै ते दिशोऽदृहन् यद्वे पुरस्तात्समीची
 उपदधाति द्वे पश्चात्समीची दिशां विधृत्या अथो पशवो वै
 छन्दांसि पशूनेवास्मै समीची दधात्यष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा
 गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा
 गायत्री गायत्री सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य (१८)

प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकं पृणा उपं दधात्येकविंशतिः सम्पद्यन्ते

प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविंशस्यैव प्रतिष्ठां
गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं चिक्यान्स्तिष्ठति य एवं वेद
पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
यज्ञमेव पशूनव रुन्धे त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे
लोका एष्वेव लोकेषु (१९)

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा
वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति
तस्मान्मासेनास्थि छन्नन्न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च चितयो
भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न
विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥ (२०)

अष्टवसाययति हतद्विधमित्रस्यादधत् द्वे लोकस्य लोकेषु सप्तचत्वारिंशच्च॥ [३]

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराग्निर्यश्चोखायासं समितमिति
चतसृभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा
अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा स शास्ति समितमित्याहु
तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं समेति यथ्संन्युष्य विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं
व्येत्युतुभिः (२१)

वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेव पुत्रं पृथिवी
पुरीष्यमित्याहुर्तुभिरेवैनं दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या
शिक्षमा दत्ते स्वदयत्येवैनन्नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्त्रस्तुषपक्वा भवन्ति

निर्ऋत्यै वा एतद्भागधेयं यत्तुषा निर्ऋत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव
निर्ऋतिं निरवदयत इमां दिशं यन्त्येषा (२२)

वै निर्ऋत्यै दिग्स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते स्वकृत
इरिण उपं दधाति प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनं स्व एवायतने
निर्ऋतिं निरवदयते शिष्यमभ्युपं दधाति नैर्ऋतो वै पाशः
साक्षादेवैनं निर्ऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उपं दधाति त्रेधाविहितो वै
पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निर्ऋतिमव यजते पराचीरुपं (२३)

दधाति पराचीमेवास्मान्निर्ऋतिम्पुण्डतेऽप्रतीक्षमा यन्ति
निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै मार्जयित्वोपं तिष्ठन्ते मेध्यत्वाय
गार्हपत्यमुपं तिष्ठन्ते निर्ऋतिलोक एव चरित्वा पूता
देवलोकमुपावर्तन्त एक्योपं तिष्ठन्त एकधैव यजमाने वीर्यं
दधति निवेशनः संगमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पशवो वसुं
प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयन्ति॥ (२४)

ऋतुभिरेषा पराचीरुपाष्टावत्वारिंशच्च॥ [४]

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः सम्मितो यज्ञपुरुषैवेनं
वि मिमीते यावान्पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावान्भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं
वीर्येणैवेनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमर्हत्यरत्निनां
पक्षौ द्राघीयांसौ भवतस्तस्मात्पक्षप्रवयांसि वयांसि
व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यम् (२५)

वीर्यसम्मितो वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः सयोनित्वाय
 यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्त्यै षड्भवेन कृषति षड्वा
 ऋतव ऋतुभिरेवेन कृषति यद्वादशगवेन संवत्सरेणैवेयं वा
 अग्नेरतिदाहादबिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां
 नात्यदहद्यत्कृष्टं चाकृष्टं च (२६)

भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्हतीत्याहुर्यत्
 चाकृष्टं च भवत्यग्नेरुद्यत्या एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च
 चतुष्पादश्च तान् यत्प्राच उथ्सृजेद्रुद्रायापि दध्याद्यदक्षिणा
 पितृभ्यो नि धुवेद्यत्प्रतीचो रक्षांसि हन्युरुदीच उथ्सृजत्येषा वै
 देवमनुष्याणां शान्ता दिक् (२७)

तामेवेनाननूथ्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुथ्सृजत्यसौ वा
 आदित्यः प्राणः प्राणमेवेनाननूथ्सृजति दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव
 वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो
 आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते तस्मात्परांश्च पशवो वि तिष्ठन्ते
 प्रत्यं च आ वर्तन्ते तिस्रस्तिस्त्रः सीताः (२८)

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति
 ब्रह्मणान्नमव रुन्धेऽर्केऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त
 ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयीषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य
 वपत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्त्यनुसीत

वपति प्रजा॑त्यै द्वाद॑शसु सीता॑सु वपति द्वाद॑श मासाः॑ संव॑त्सरः
संव॑त्सरेणै॒वास्मा॒ अन्न॑म्पचति॒ यद॑ग्नि॒चित् (२९)

अन॑वरुद्धस्याश॒जीयाद॑वरुद्धेन॒ व्यृद्धे॑त॒ ये वन॑स्पती॒नाम्फल॑ग्रह॒यस्य॑
ऽपि प्रोक्षे॑दन॒वरुद्ध॑स्यावरुद्धौ दि॒ग्भ्यो लो॒ष्टान्ध॑सम॑स्यति दि॒शामे॒व
वीर्य॑मवरु॒ध्य दि॒शां वीर्ये॑ऽग्निं चि॑नुते॒ यं द्वि॒ष्याद्यत्र॑ स स्यात्तस्यै॑
दि॒शो लो॒ष्टमा हरे॑दिष॒मूर्जम॑हमि॒त आ द॑द इतीष॑मेवोर्जं॒ तस्यै॑
दि॒शोऽव॑ रुन्धे॒ क्षोधु॑को भवति॒ यस्तस्यां॑ दि॒शि भव॑त्युत्तरवेदिमुप॑
वपत्युत्तरवे॒द्याः ह्य॑ग्निश्ची॒यतेऽथो॑ प॒शवो॑ वा उत्तरवे॒दिः प॒शून्नेवाव॑
रु॒द्धेऽथो॑ यज्ञप॒रुषोऽन॑न्तरित्यै॥ (३०)

च भ॒वत्ये॒तावद्वै॑ पुरुषे वी॒र्यं यत्कृ॑ष्टश्चाकृ॑ष्टं च दि॒रखी॑तां अग्नि॒चिदव॑ पञ्चवि॑ंशतिश्च॥ — [५]

अग्ने॒ तव॑ श्रवो वय॒ इति॑ सि॒कंता॒ नि व॑पत्येतद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वा॒नरस्य॑
सू॒क्तः सू॒क्तेनै॒व वै॑श्वा॒नरम॑व॒ रुन्धे॑ ष॒ड्भिर्नि॑ व॒पति॑ ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑
संव॑त्सरः सं॒वत्स॒रोऽग्नि॑र्वै॒श्वा॒नरः सा॒क्षादे॒व वै॑श्वा॒नरम॑व॒ रुन्धे॑ समु॒द्रं
वै नामै॒तच्छ॑न्दः॒ समु॒द्रम॑नु॒ प्रजाः॑ प्र जा॑यन्ते॒ यदे॒तेन॑ सि॒कंता॒
नि॒वप॑ति प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नायेन्द्रः॒ (३१)

वृ॒त्राय॑ वज्र॒म्प्राह॑र॒त्स त्रे॒धा व्य॑भव॒त्स्फ्यस्तृ॑तीयं॒ रथ॑स्तृ॒तीयं॑
यूप॑स्तृ॒तीयं॑ ये॒ऽन्तःश॒रा अशी॑र्यन्त॒ ताः शर्करा॑ अभव॒न्तच्छर्करा॑णाः॒
शर्कर॑त्वं वज्रो॒ वै शर्कराः॑ प॒शुर॒ग्निर्यच्छर्करा॑भि॒रग्निं॑ प॒रिमि॑नोति॒

वज्रेणैवास्मै पशून्यरिं गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्मात्स्थ-
नोप हरते त्रिसप्ताभिः (३२)

पशुकामस्य परिं मिनुयात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणाः
पशवः प्राणैरेवास्मै पशूनव रुन्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव
वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या अपरिमिताभिः परिं
मिनुयादपरिमितस्यावरुद्ध्ये यं कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य
तस्य शर्कराः सिकंता व्यूहेदपरिगृहीत एवास्य विषूचीनः रेतः
परा सिञ्चत्यपशुरेव भवति (३३)

यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः सिकंता
व्यूहेत्परिगृहीत एवास्मै समीचीनः रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति
सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेत एव तद्धधाति गायत्रिया
ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यः
शं युम्बार्हस्पत्यम्मधो नोपानमत्सोऽग्निम्प्राविशत् (३४)

सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वम्प्राविशत्सो-
ऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधो-
ऽश्वम्प्राविशत्तमेवाव रुन्धे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्य इत्याहुः
प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते
पुष्करपर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णः सयोनिमेवाग्निं
चिनुतेऽपां पृष्ठमसीत्युप दधात्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णः

रूपेणैवैनदुपं दधाति॥ (३५)

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्वस्योनिं विश्वतिश्च॥ [६]

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुपं दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ब्रह्ममुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म जज्ञानमित्याहु तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चैतव्य इति यत्पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीः शुचार्पयेन्नौषधयो न वनस्पतयः (३६)

प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षः शुचार्पयेन्न वयांसि प्र जायेरन् यद्विवि चिन्वीत दिवः शुचार्पयेन्न पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुपं दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं चिनुते प्रजात्यै हिरण्मयं पुरुषमुपं दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदध्यात्पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दध्यादक्षिणतः (३७)

प्राञ्चमुपं दधाति दाधारं यजमानलोकत्र पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया आतृण्णमनूपं दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि मृशति होत्रास्वेवैनं प्रतिं ष्ठापयति सुचावुपं दधात्याज्यस्य पूर्णां कार्ष्ण्यमयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीमियं वै कार्ष्ण्यमय्यसावौदुम्बरीमे एवोपं धत्ते (३८)

तूष्णीमुपं दधाति न हीमे यजुषासुमर्हति दक्षिणां

कार्ष्ण्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीन्तस्मादस्या असावुत्तराज्यस्य पूर्णा
 कार्ष्ण्यमयीं वज्रो वा आज्यं वज्रः कार्ष्ण्यो वज्रेणैव यज्ञस्य
 दक्षिणतो रक्षाऽस्यप हन्ति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीम्पशवो वै
 दध्यूर्गुदुम्बरः पशुष्वेवोर्ज दधाति पूर्णे उप दधाति पूर्णे
 एवैनम् (३९)

अमुष्मिल्लोक उप तिष्ठेते विराज्यग्निश्चेतव्य इत्याहुः सुग्वै
 विराड्रथ्सुचावुपदधाति विराज्येवाग्निं चिनुते यज्ञमुखेयंज्ञमुखे
 वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति यज्ञमुखः
 रुक्मो यद्रुकं व्याघारयति यज्ञमुखादेव रक्षाऽस्यप हन्ति
 पञ्चभिर्व्याघारयति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षाऽस्यप
 हन्त्यक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
 प्रतिष्ठित्यै॥ (४०)

वनस्पतयो दक्षिणतो धत्त एनन्तस्मादक्षण्या पञ्च च॥ [७]

स्वयमातृणामुप दधातीयं वै स्वयमातृणेमामेवोप
 धत्तेऽश्वमुप घ्रापयति प्राणमेवास्यो दधात्यथो प्राजापत्यो
 वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते प्रथमेष्टकोपधीयमाना
 पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृणा
 भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या
 अग्नावग्निश्चेतव्य इत्याहुरेष वै (४१)

अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृताम्प्र
यच्छेत्ताम्ब्राह्मणश्चोप दध्यातामग्नावेव तदग्निं चिनुत ईश्वरो वा
एष आर्तिमार्तोऽर्योऽविद्वानिष्टकामुपदधाति त्रीन् वरा॑न्दद्यात्रयो वै
प्राणाः प्राणानां॑ स्पृत्यै॒ द्वावेव॑ देयौ द्वौ हि प्राणावेकं एव देय
एको हि प्राणः पशुः (४२)

वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव् आयवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुप
दधाति पशूनां धृत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै काण्डा॑त्काण्डात्प्ररोहन्तीत्याह
काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतितिष्ठत्येवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन
चेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै देवलक्ष्मं वै त्र्यालिखिता
तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधताधरलक्ष्माणमसुरा यम् (४३)

कामयेत् वसीयान्थस्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योप दध्याद्वसीयानेव
भवति यं कामयेत् पापीयान्थस्यादित्यधरलक्ष्माणं तस्योप
दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पापीयान्भवति
त्र्यालिखिता भवतीमे वै लोका॑स्त्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो
भ्रातृव्यमन्तरेत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु
प्रासर्पत् (४४)

यत्कूर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कूर्मः
सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति मेधो वा एष पशूनां यत्कूर्मो
यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधम्पश्यन्तः पशव उप तिष्ठन्ते श्मशानं
वा एतत्क्रियते यन्मृतानां पशूनां शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं

कूर्ममुपदधाति तेनाश्मशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत् (४५)

कूर्मो मधु वाता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति
स्वदयत्येवैनं ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना
मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्धौ मही द्यौः पृथिवी च न
इत्याहाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राश्चमुपं दधाति सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं दधाति तस्मात् (४६)

पुरस्तात्प्रत्यश्चः पशवो मेधमुपं तिष्ठन्ते यो वा अपंनाभिमुग्निं
चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विंशति स एनमीश्वरो
हिंसितोरुलूखलमुपं दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः सनाभिमेवाग्निं
चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरं भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे
मध्यत उपं दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत
ऊर्जा भुञ्जत इयद्भवति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितमव
हन्त्यन्नमेवाकर्वैष्णव्यर्चोपं दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो
यज्ञ एव यज्ञं प्रतिं ष्ठापयति॥ (४७)

एष वै पशुर्यमसर्पदेष यत्तस्मात्तस्मात्सप्तविंशतिश्च॥ [८]

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य
एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुन्धे मध्यत उपं दधाति मध्यत एवास्मै
ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपास्महे सिकताभिः
पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे यं

का॒मये॑त॒ क्षो॒धु॒कः॑ स्या॒दित्यू॑नां तस्योप॑ (४८)

द॒ध्या॒त्क्षो॒धु॒क ए॒व भ॑वति॒ यं का॒मये॑तानु॒पद॑स्य॒दन्न॑मद्या॒दिति॑
पू॒र्णां तस्यो॑प॒ दध्या॑दनु॒पद॑स्य॒देवा॑न्नम॒त्ति स॒हस्रं॑ वै प्र॒ति पु॑रुषः
प॒शूनां॑ यच्छति॒ स॒हस्रं॑म॒न्ये प॒शवो॑ म॒ध्ये पु॑रुषशी॒र्षमु॑प॒ दधा॑ति
स॒वीर्य॑त्वायो॒खाया॑मपि॒ दधा॑ति प्र॒तिष्ठा॑मे॒वैन॑द्रमयति॒ व्यृ॑द्धं वा
ए॒तत्प्रा॑णैर॒मे॒ध्यं यत्पु॑रुषशी॒र्षम॑मृ॒तं ख॒लु वै प्रा॑णाः (४९)

अ॒मृ॒तः॑ हिर॑ण्यं प्रा॒णेषु॑ हिर॑ण्यश॒ल्कान्प्र॑त्य॒स्यति॑
प्र॒तिष्ठा॑मे॒वैन॑द्रमयित्वा प्रा॒णैः स॒म॒र्धय॑ति द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑
पूर॑यति॒ मध॒व्योऽसा॑नीति॒ शृ॒तात॑ङ्को॒न मे॒ध्यत्वा॑य॒ ग्राम्यं॑ वा
ए॒तद॑न्नं यद्व॒ध्या॑र॒ण्यम्म॑धु॒ यद्व॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पू॒रय॑त्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धौ॑
प॒शुशी॑र्षाण्यु॒प॒ दधा॑ति प॒शवो॑ वै प॒शुशी॑र्षाणि॒ प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्धे यं॑
का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ (५०)

वि॒षू॒चीना॑नि॒ तस्यो॑प॒ दध्या॑द्विषू॒च ए॒वास्मा॑त्प॒शून् द॑धात्य॒प॒शुरे॒व
भ॑वति॒ यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्स्या॒दिति॑ स॒मी॒चीना॑नि॒ तस्यो॑प॒
दध्या॑त्स॒मी॒च ए॒वास्मै॑ प॒शून् द॑धाति॒ प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति
पु॒रस्ता॑त्प्र॒ती॒चीन॑म॒श्वस्यो॑प॒ दधा॑ति प॒श्चात्प्रा॑चीन॒मृष॑भस्याप॒शवो॑ वा
अ॒न्ये गो॑अ॒श्वेभ्यः॑ प॒शवो॑ गोअ॒श्वाने॒वास्मै॑ स॒मी॒चो द॑धात्ये॒ताव॑न्तो॒
वै प॒शवः॑ (५१)

द्वि॒पाद॑श्च॒ चतु॑ष्पादश्च॒ तान् वा॑ ए॒तद॑ग्नौ प्र॒ दधा॑ति
यत्प॑शुशी॒र्षाण्यु॑प॒ दधा॑त्य॒मुमा॑र॒ण्यम॑नु॒ ते दि॒शा॒मीत्या॑ह॒ ग्राम्ये॑भ्य॒

एव पशुभ्य आरण्यान्पशूञ्छुचमनूथ्सृजति तस्मात्समावत्पशूनां
प्रजायमानानामारण्याः पशवः कर्नीयांसः शुचा ह्यृताः
सर्पशीर्षमुप दधाति यैव सर्पे त्विषिस्तामेवाव रुन्धे (५२)

यथ्समीचीनम्पशुशीर्षैरुपदध्याद्ग्राम्यान्पशून्दंशुकाः
स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तां त्विषिं रुन्धे
या सर्पे न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खलूपधेयमेव
यदुपदधाति तेन तां त्विषिमव रुन्धे या सर्पे यद्यजुर्वदति तेन
शान्तम्॥ (५३)

ऊनान्तस्योप प्राणाः स्यादिति वै पशवो रुन्धे चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते
यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अपस्या उप दधाति
योनावेव रेतो दधाति पञ्चोप दधाति पाङ्गाः पशवः पशूनेवास्मै
प्र जनयति पञ्च दक्षिणतो वज्रो वा अपस्या वज्रेणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षास्यप हन्ति पञ्च पश्चात् (५४)

प्राचीरुप दधाति पश्चाद्वै प्राचीनं रेतो धीयते
पश्चादेवास्मै प्राचीनं रेतो दधाति पञ्च पुरस्तात्प्रतीचीरुप
दधाति पञ्च पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते
प्रतीचीः प्रजा जायन्ते पञ्चोत्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै
छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्यूहत इयं वा
अग्नेरतिदाहादबिभेथ्सैताः (५)

अपस्या अपश्यत्ता उपाधत्त ततो वा इमां नात्यदहृद्यदपस्या
उपधात्यस्या अनतिदाहायोवाच हेयमददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता
उपधीयान्ते य उ चैना एवं वेददिति प्राणभृत उप दधाति रेतस्येव
प्राणान्दधाति तस्माद्वदन्प्राणन्यश्यञ्छृण्वन्पशुर्जायतेऽयम्पुरः (५६)

भुव इति पुरस्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधारायं दक्षिणा
विश्वकर्मेति दक्षिणतो मन एवैताभिर्दाधारायम्पश्चाद्विश्वव्यचा इति
पश्चाच्चक्षुरेवैताभिर्दाधारेदमुत्तरात्सुवरित्युत्तरतः श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेय
मतिरित्युपरिष्ठाद्वाचमेवैताभिर्दाधार दशदशोप दधाति सवीर्यत्वायाक्ष्ण

उप दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आर्ध्रोद्या दक्षिणा ताभिर्भरद्वाजो
याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या
ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य एवमेतासामृद्धिं वेदध्रोत्येव य
आसामेवम्बन्धुतां वेद बन्धुमान्भवति य आसामेवं क्लृप्तिं वेद
कल्पते (५८)

अस्मै य आसामेवमायतनं वेदायतनवान्भवति य
आसामेवम्प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभृत उपधाय संयत
उप दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्धिः सं यच्छति तत्संयता
संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो
विषूचीरुप दधाति तस्माद्विष्वश्चौ प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसं
यतम् (५९)

असुवर्ग्यमस्य तथ्सुवर्ग्योऽग्निर्यथ्सं यत उपदधाति
 समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकस्यविर्वयः कृतमयानामित्याह
 वयोभिरेवायानव रुद्धेऽयैर्वयांसि सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति
 तस्मादयं सर्वतः पवते॥ (६०)

पश्चादेताः पुरोऽक्षण्या कल्पतेऽसं यत पञ्चत्रिंशच्च॥ [१०]

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्ता सह। बृहत्युष्णिहा
 ककुथ्सूचीभिः शिष्यन्तु त्वा। द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा
 या च षट्पदा। सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिष्यन्तु
 त्वा। महानाम्री रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः। मेघ्या विद्युतो
 वाचः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वा। रजता हरिणीः सीसा युजो
 युज्यन्ते कर्मभिः। अश्वस्य वजिनस्त्वचि सूचीभिः शिष्यन्तु त्वा।
 नारीः (६१)

ते पल्लयो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया। देवानाम्पत्नीर्दिशः
 सूचीभिः शिष्यन्तु त्वा। कुविदङ्ग यवमन्तो यव चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं
 वियूय। इहेहैषां कृणुत भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न
 जग्मुः॥ (६२)

नारोऽत्रिंशच्च॥ [११]

कस्त्वा छति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिष्यति। क
 उ ते शमिता कविः। ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु।

संवत्सरस्य धायंसा शिमीभिः शिम्यन्तु त्वा। दैव्या अध्वर्यवस्त्वा
छन्तु वि च शासतु। गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिम्यन्तः।
अर्धमासाः परूषि ते मासाश्छन्तु शिम्यन्तः। अहोरात्राणि मरुतो
विलिष्टं (६३)

सूदयन्तु ते। पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रम्विषज्यतु।
द्यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं कृणोतु साधुया। शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः
शमस्त्वरेभ्यः। शमस्थभ्यो मज्जभ्यः शमु ते तनुवं भुवत् (६४)

विलिष्टं १ शब्दः॥ [१२]

उत्सन्नयज्ञ इन्द्राग्नी देवा वा अक्षण्यास्तोमीयां अग्नेर्भागोऽस्यग्नें जातान्श्मिरिति नाकसद्विश्वन्दांसि
सर्वाभ्यो वृष्टिसनीर्दवासुराः कर्नीयांसः प्रजापतेरक्षि द्वादश॥ [१३] उत्सन्नयज्ञो देवा वै यस्य
मुख्यवतीर्नाकसद्विदेवताभिर्ष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥ उत्सन्नयज्ञः सर्वत्वाय॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहेतस्य क्रियते किं वा न
यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरूपं
दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति पञ्चोपं
दधाति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै भेषजं करोत्यृतव्या उपं
दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै (१)

पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान्कल्पयति
 समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदकास्तस्मात्समाना ऋतव एकेन
 पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत उपं दधात्यृतुष्वेव
 प्राणान्दधाति तस्मात्समानाः सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र
 जनयत्येवैरानेष वै वायुर्यत्प्राणो यदृतव्या उपधाय प्राणभृतः (२)

उपदधाति तस्मात्सर्वानृतूननु वायुरा वरीवर्त्ति वृष्टिसनीरुपं
 दधाति वृष्टिमेवाव रुन्धे यदेकधोपदध्यादेकमृतुं वर्षेदनुपरिहारः
 सादयति तस्मात्सर्वानृतून वरषति यत्प्राणभृत उपधाय
 वृष्टिसनीरुपदधाति तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते पशवो वै
 वयस्या नानामनसः खलु वै पशवो नानाव्रतास्तेऽप एवाभि
 समनसः (३)

यं कामयेतापशुः स्यादिति वयस्यास्तस्योपधायापस्या
 उपं दध्यादसंज्ञानमेवास्मै पशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यं
 कामयेत पशुमान्स्यादित्यपस्यास्तस्योपधाय वयस्या उपं
 दध्यात्संज्ञानमेवास्मै पशुभिः करोति पशुमानेव भवति चतस्रः
 पुरस्तादुपं दधाति तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे
 कृष्णे (४)

मूर्धन्वतीर्भवन्ति तस्मात्पुरस्तान्मूर्धा पञ्च दक्षिणायाः
 श्रोण्यामुपं दधाति पञ्चोत्तरस्यां तस्मात्पश्चाद्वर्षीयान् पुरस्तात्प्रवणः

पशुर्बुस्तो वय इति दक्षिणेऽ५स उपं दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरे-
 ५सावेव प्रति दधाति व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उपं दधाति
 सि५हो वय इत्युत्तरे पक्षयोरेव वीर्यं दधाति पुरुषो वय इति
 मध्ये तस्मात्पुरुषः पशूनामधिपतिः॥ (५)

कृष्यां उपधाय प्राणभृतः समनसः कृष्णे पुरुषो वय इति पञ्च च॥ [१]

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिति स्वयमातृणामुपं दधातीन्द्राग्निभ्यां
 वा इमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अधृतेव वा
 एषा यन्मध्यमा चितिरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्याहेन्द्राग्नी वै
 देवानामोजोभृतावोजसैवैनामन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै स्वयमातृणामुपं
 दधात्यन्तरिक्षं वै स्वयमातृणान्तरिक्षमेवोपं धत्तेऽश्वमुपं (६)

प्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः
 प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृणामुपं भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या
 अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां
 दिशः समं वीयन्त त एता दिश्या अपश्यन्ता उपादधत् ताभिर्वै
 ते दिशोऽह५न्यद्विश्या उपदधाति दिशां विधृत्यै दशं प्राणभृतः
 पुरस्तादुपं (७)

दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव पुरस्ताद्धत्ते
 तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्प्राणानां
 वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोपं दधाति दशाक्षरा विराड्विराट्कुन्दंसां

ज्योतिर्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्ताज्ज्योतिरुपास्महे
छन्दांसि पशुष्वजिमयुस्तान्बृहत्युदजयत्तस्माद्बार्हताः (८)

पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दक्षिणत उप दधाति
तस्माद्दक्षिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या
अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते
तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशूनवं रुन्धे बृहती छन्दसां
स्वाराज्यं परीयाय यस्यैताः (९)

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुप
दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाञ्चौ प्राणानां
सवीर्यत्वाय मूर्धासि राडिति पुरस्तादुप दधाति यन्त्री राडिति
पश्चात्प्राणानेवास्मै समीचो दधाति॥ (१०)

अश्वमुप पुरस्तादुप बार्हता एताश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [२]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एता
अक्ष्णयास्तोमीया अपश्यन्ता अन्यथानूच्यान्यथोपादधत्
तदसुरा नान्ववायन्ततो देवा अभवन्परासुरा यदक्ष्णयास्तोमीया
अन्यथानूच्यान्यथोपादधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्याशुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै
त्रिवृत् (११)

यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति व्योम सप्तदश इति

दक्षिणतोऽन्नं वै व्योमान्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते
 तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते धरुणं एकविंश इति पश्चात्प्रतिष्ठा वा
 एकविंशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त
 ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी
 जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तात् (१२)

उप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञमुखे वि यातयत्यभिवर्तः
 सविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वा अभिवर्तोऽन्नं सविंशो-
 ऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते वर्चो द्वाविंश
 इति पश्चाद्यद्विंशतिर्द्वे तेन विराजौ यद्वे प्रतिष्ठा तेन
 विराजोरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति तिष्ठति तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात्

हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुप
 दधाति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखम् यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा
 अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यत
 ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति
 तिष्ठति सम्भरणस्त्रयोविंश इति (१४)

उत्तरतस्तस्मात्सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिंश
 इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्यं विष्टपं चतुस्त्रिंश इति दक्षिणतो-

ऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो
धत्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति
पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः सुवर्गो वै लोको नाकः
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ (१५)

वै त्रिवृदिति पुरस्ताथ्मव्यस्रयोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च॥ [३]

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्यज्ञमुखं
दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति
नृचक्षसाम्भागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवांसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता
जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रं
स्पृतं सप्तदशः स्तोम इत्याहान्नं वै जनित्रम् (१६)

अन्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते
मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः
प्राणापानावेवास्मिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः
स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य
भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः
पञ्चदशः (१७)

ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति
वसूनाम्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो
यज्ञमुखं रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि

या॒तय॒त्यादि॒त्याना॑ भा॒गोऽसी॑ति॒ दक्षि॑ण॒तोऽन्नं॑ वा आ॒दि॒त्या
अ॒न्न॑म॒मरु॑तोऽन्नं॑ गर्भा॑ अ॒न्नं प॒ञ्चवि॑ंशोऽन्नमे॒व दक्षि॑ण॒तो ध॑त्ते
तस्मा॒द्दक्षि॑णे॒नान्न॑म॒द्यते॑ऽदित्यै भा॒गः (१८)

अ॒सीति॑ प॒श्चात्प्र॑ति॒ष्ठा वा अ॒दितिः॑ प्र॒तिष्ठा॑ पू॒षा प्र॑ति॒ष्ठा त्रि॑ण॒वः
प्र॒ति॑ष्ठित्यै दे॒वस्य॑ स॒वितु॑र्भा॒गोऽसी॑त्यु॒त्तर॑तो ब्र॒ह्म वै दे॒वः स॒वि॒ता ब्र॒ह्म
बृ॒ह॒स्पति॑र्ब्र॒ह्म च॒तुष्टो॑मो ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वोत्तर॑तो ध॑त्ते तस्मा॒दुत्त॑रोऽर्धो॑
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सित॑रः सा॒वि॒त्रव॑ती भवति॒ प्रसू॑त्यै तस्मा॑द्वा॒ह्मणा॒नामु॒दीची॑
स॒निः प्र॑सू॒ता ध॑र्त्रश्च॒तुष्टो॑म इति॒ पुर॑स्ता॒दुप॑ दधाति॒ यज्ञ॑मुखं॒ वै
ध॑र्त्रः (१९)

य॒ज्ञ॒मुखं॑ च॒तुष्टो॑मो य॒ज्ञ॒मुख॑मे॒व पुर॑स्ता॒द्वि या॑तयति॒
यावा॑ना॒म्भा॒गोऽसी॑ति॒ दक्षि॑ण॒तो मा॒सा वै यावा॑ अ॒र्धमा॑सा
अ॒यावा॑स्तस्मा॑द्दक्षि॒णावृ॑तो॒ मा॒सा अ॒न्नं वै यावा॑ अ॒न्नं प्र॒जा अ॒न्नमे॒व
दक्षि॑ण॒तो ध॑त्ते तस्मा॑द्दक्षि॒णेना॒न्नम॑द्यत ऋ॒भूणा॑म्भा॒गोऽसी॑ति॒
प॒श्चात् प्र॑ति॒ष्ठित्यै॑ वि॒वर्तो॑ऽष्टाच॒त्वारि॑ंश इत्यु॒त्तर॑तो॒ऽनयो॑र्लो॒कयोः॑
स॒वीर्य॑त्वाय॒ तस्मा॑दि॒मौ लो॒कौ स॒मावे॑द्दी॒र्यौ (२०)

यस्य॒ मुख्य॑वतीः पुर॒स्तादु॑प॒धी॒यन्ते॒ मुख्यं॑ ए॒व भ॑व॒त्यास्य॑
मुख्यो॑ जा॒यते॒ यस्या॑न्न॒वती॑र्दक्षि॒णतो॑ऽत्य॒न्नमा॑स्या॒न्नादो॑ जा॒यते॒ यस्य॑
प्र॒ति॑ष्ठाव॒तीः प॒श्चात्प्र॑त्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यस्यो॑ज॒स्वती॑रु॒त्तर॑त ओ॒ज॒स्व्ये॒व
भ॑व॒त्यास्यो॑ज॒स्वी जा॑यते॒ऽर्को वा ए॒ष यद॑ग्नि॒स्तस्यै॒तदे॒व
स्तो॒त्रमे॒तच्छ्र॑स्त्रं यदेषा वि॒धा (२१)

विधीयतेऽर्क एव तद्वर्कमनु वि धीयतेऽत्यन्नमास्यान्नादो
जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेद सृष्टीरुपं दधाति
यथासृष्टमेवाव रुन्धे न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते
देवा एता व्युष्टीरपश्यन्ता उपादधत ततो वा इदं व्योच्छद्यस्यैता
उपधीयन्ते व्यैवास्मा उच्छृत्यथो तम एवाप हते॥ (२२)

वै जनित्रं पञ्चदशोऽदित्यै भागो वै धृत्रः समावद्ध्यौ विधा ततो वा इदं चतुर्दश च॥—[४]

अग्नें जातान्म णुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपं दधाति
जातानेव भ्रातृव्यान्म णुदते सहसा जातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव
प्रति नुदते चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै
चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्धो
ब्रह्मवर्चसितरः षोडशः स्तोम इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओज
एवोत्तरतो धत्ते तस्मात् (२३)

उत्तरतोभिप्रयायी जयति वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशो वज्रः
षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च
भ्रातृव्यान्मणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवतीम्मध्य
उपं दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते
सात्मा मुष्मिल्लोके भवति य एवं वेदेता वा अंसपत्ना नामेष्टका
यस्यैता उपधीयन्ते (२४)

नास्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराज

उत्त॒मायां॑ चित्या॒मुप॑ दधाति वि॒राज॑मेवोत्त॒माम्प॒शुषु॑ दधाति
 तस्मा॑त्पशु॒मानु॑त्त॒मां वाचं॑ वदति दश॑दशोप॑ दधाति सवीर्य॑-
 त्वाया॑क्ष्ण॒योप॑ दधाति तस्मा॑दक्ष्ण॒या प॒शवोऽङ्गा॑नि प्र ह॑रन्ति
 प्रति॑ष्ठित्यै यानि वै छन्दा॑ंसि सुव॒र्ग्याण्या॑सन्तैर्दे॒वाः सु॒वर्गं॑
 लो॒कमा॑यन्तेनर्ष॑यः (२५)

अ॒श्राम्य॑न्ते तपो॑ऽतप्यन्त॒ तानि॑ तप॑सापश्यन्तेभ्य॑ ए॒ता इष्ट॑का
 निर॑मिम॒तेव॑श्छन्दो॒ वरि॑वश्छन्द॒ इति॑ ता उपा॑दधत॒ ताभि॑र्वै ते सु॒वर्गं॑
 लो॒कमा॑यन् यदे॒ता इष्ट॑का उप॒दधा॑ति यान्ये॒व छन्दा॑ंसि सुव॒र्ग्याणि॑
 तैरे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति य॒ज्ञेन॑ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत॒
 ताः स्तोम॑भागैरे॒वासृ॑जत॒ यत् (२६)

स्तोम॑भागा उप॒दधा॑ति प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते
 बृह॑स्पति॒र्वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ तेजः॒ सम॑भर॒द्यथ॑स्तोम॑भागा यथ॑स्तोम॑भागा
 उप॒दधा॑ति सत॑जसमेवाग्निं चि॒नुते॑ बृह॑स्पति॒र्वा ए॒तां य॒ज्ञस्य॑
 प्रति॑ष्ठामपश्यद्यथ॑स्तोम॑भागा यथ॑स्तोम॑भागा उप॒दधा॑ति य॒ज्ञस्य॑
 प्रति॑ष्ठित्यै स॒प्तस॒प्तोप॑ दधाति सवीर्य॑त्वाय॑ ति॒स्रो मध्ये॑
 प्रति॑ष्ठित्यै॥ (२७)

उत्त॒रतो॑ ध॒न्ते तस्मा॑दुप॒धीय॑न्त॒ ऋष॑योऽसृजत॒ यन्निच॑त्वारि॑शच्च॥ [५]

रश्मि॑रित्ये॒वाऽऽदि॒त्यम॑सृजत॒ प्रेति॑रिति॒ धर्म॑मन्वि॒तिरिति॑
 दिव॑सं॒ संधि॑रित्यन्तरि॑क्षं॒ प्रति॑धिरिति॒ पृथि॑वीं वि॒ष्टम्भ॑
 इति॑ वृष्टि॑म्प्रवेत्य॒हर॑नुवेति॒ रात्रि॑मु॒शिगि॑ति॒ वसू॑न्प्रके॒त इति॑

रुद्रान्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः
पृतनाषाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदसि युक्तग्रावा (२८)

इन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यौहदभिजित्यै ताः
प्रजा अपंप्राणा असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्यन्तेत्यपान
सःसर्प इति चक्षुर्वयोधा इति श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः
पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव
मिथुनमदधात्ताः प्रजा मिथुनी (२९)

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सःरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव
प्राजनयत्ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन्ता वसुकोऽसि वेषश्रिरसि
वस्यष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाहं वसुकोऽसि
वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु प्रति
ष्ठापयति सात्मान्तरिक्षं रोहति सप्राणोऽमुष्मिल्लोके प्रति
तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवं वेद॥ (३०)

युक्तग्रावा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षं द्वादश च॥ [६]

नाकसद्भिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तन्नाकसदां नाकसत्त्वं
यन्नाकसदं उपदधाति नाकसद्भिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमैति
सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति
यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसदं उपदधात्यायतनमेव
तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानां वा एतत्तेजः सम्भृतं यन्नाकसदो

यन्नाकसदः (३१)

उप॒दधा॑ति पृ॒ष्ठाना॑मे॒व तेजो॑ऽव॒ रुन्धे॑ प॒ञ्च॒चोडा॒ उप॑
दधा॒त्यप्स॒रसं॑ ए॒वैन॑मे॒ता भू॒ता अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क उप॑ शे॒रेऽथो॑
तनू॒पानी॑रे॒वैता॑ यज॑मानस्य॒ यं द्वि॒ष्यात्तमु॑प॒दध॑द्वायेदे॒ताभ्य॑ ए॒वैन॑
दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्चति ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छत्यु॑त्तरा॒ नाक॑स॒ञ्च उप॑ दधाति
यथा॑ जा॒यामा॑नीयं गृ॒हेषु॑ निषा॒दय॑ति ता॒दृगे॒व तत् (३२)

प॒श्चात्प्रा॑चीमु॒त्तमा॑मुप॑ दधाति तस्मा॑त्प॒श्चात्प्रा॑ची प॒त्यन्वा॑स्ते
स्वय॑मातृ॒णां च॑ वि॒कर्णी॑ चो॒त्तमे॑ उप॑ दधाति प्रा॒णो वै
स्वय॑मातृ॒णायु॑र्वि॒कर्णी॑ प्रा॒णं चै॒वायु॑श्च प्रा॒णाना॑मु॒त्तमौ॑ ध॒त्ते
तस्मा॑त्प्रा॒णश्चायु॑श्च प्रा॒णाना॑मु॒त्तमौ॑ ना॒न्यामु॑त्तरा॒मिष्ट॑का॒मुप॑
दध्या॒द्यद॒न्यामु॑त्तरा॒मिष्ट॑का॒मुप॑दध्यात्प॒शूना॑म् (३३)

च॒ यज॑मानस्य च प्रा॒णं चायु॑श्चापि॑ दध्यात्तस्मा॒न्त्रान्यो॑त्तरेष्ट॑कोप॒धेय॑
स्वय॑मातृ॒णामुप॑ दधात्य॒सौ वै स्व॑यमातृ॒णामू॒मेवोप॑ ध॒त्तेऽश्व॑मुप॑
घ्राप॑यति प्रा॒णमे॒वास्यां॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो वा अश्वः॑ प्र॒जा-
प॑तिनैवाग्निं चि॒नुते॑ स्वयमातृ॒णा भ॑वति प्रा॒णाना॑मु॒ध्मृष्ट्या॑ अथो॑
सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्यानु॒ख्यात्या॑ ए॒षा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रान्ति॑र्यद्वि॒कर्णी॑
यद्वि॒कर्णी॑मुप॒दधा॑ति दे॒वाना॑मे॒व वि॒क्रान्ति॑मनु॒ वि क्र॑मत उत्तर॒त उप॑
दधाति॒ तस्मा॑दुत्तर॒तउ॑पचारोऽग्नि॒र्वायु॑मती॑ भवति॒ समि॑द्धौ॥ (३४)

सम्भृतं यन्नाकसदो यन्नाकसदस्तत्पशूनामेषां वै द्वाविंशतिश्च॥ [७]

छन्दा॑स्युप॑ दधाति प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि प॒शूने॑वाव॑ रुन्धे
 छन्दा॑सि वै दे॒वानां॑ वा॒मम्प॒शवो॑ वा॒ममे॑व प॒शून॑व॑ रुन्ध ए॒ताः ह
 वै य॒ज्ञसे॑नश्चैत्रियायणश्चिति॑ वि॒दां च॑कार॒ तया॑ वै स प॒शून॑वारुन्ध
 यदे॒तामु॑प॒दधा॑ति प॒शूने॑वाव॑ रुन्धे गाय॒त्रीः पु॒रस्ता॑दुप॑ दधाति॒ तेजो॑
 वै गा॑य॒त्री तेज॑ ए॒व (३५)

मुख॑तो ध॑त्ते मूर्ध॒न्वती॑र्भवन्ति मूर्धा॑नमे॒वैन॑ समा॒नानां॑ करोति
 त्रि॒ष्टुभ॒ उप॑ दधातीन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगि॑न्द्रि॒यमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते जग॑तीरुप॑
 दधाति॒ जाग॑ता॒ वै प॒शवः॑ प॒शूने॑वाव॑ रुन्धेऽनु॒ष्टुभ॒ उप॑ दधाति
 प्रा॒णा वा अ॑नु॒ष्टुप्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्यै॑ बृ॒हती॑रु॒ष्णिहाः॑ प॒ङ्कीर॒क्षर॑प॒ङ्कीरि॑ति
 वि॒षु॒रूपाणि॑ छन्दा॑स्युप॑ दधाति॒ वि॒षु॒रूपा॒ वै प॒शवः॑ प॒शवः॑ (३६)

छन्दा॑सि वि॒षु॒रूपाने॒व प॒शून॑व॑ रुन्धे वि॒षु॒रूपम॑स्य गृ॒हे
 दृ॒श्यते॒ यस्यै॒ता उप॑धी॒यन्ते॒ य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेदा॑तिच्छ॒न्दस॑मुप॑
 दधा॒त्यति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि॒ छन्दा॑सि॒ सर्वे॑भिरे॒वैनं॑ छ॒न्दोभि॑श्चिनुते
 वर्ष्म॑ वा ए॒षा छ॒न्दसां॑ यदति॑च्छन्दा॒ यदति॑च्छ॒न्दस॑मुप॒दधा॑ति
 वर्ष्मै॒वैन॑ समा॒नानां॑ करोति द्वि॒पदा॒ उप॑ दधाति द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑
 प्रति॑ष्ठित्यै॥ (३७)

तेज॑ ए॒व प॒शवः॑ प॒शवो॑ यज॑मान॒ एक॑ञ्च॥ [८]

सर्वा॑भ्यो॒ वै दे॒वता॑भ्योऽग्नि॒श्चीय॑ते य॒त्स॒युजो॑ नोप॑द॒ध्याद्दे॒वता॑
 अस्या॒ग्निं वृ॑ञ्जीरन् य॒त्स॒युजं॑ उप॒दधा॑त्या॒त्मनै॒वैन॑ स॒युजं॑ चिनुते

नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्नावंभिः सन्तत एवमेवैताभिर्ऽग्निः
सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता अमूः कृत्तिका अभवन्
यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव (३८)

लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उप
दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा
देवपुरा एव प्र विंशति नार्तिमार्च्छत्यग्निं चिक्यानो विश्वज्योतिष
उप दधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो प्राणानेवैता
यजमानस्य दाधत्येता वै देवताः सुवर्ग्यास्ता एवान्वारभ्य सुवर्गं
लोकमेति॥ (३९)

सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च॥ [९]

वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाव रुन्धे यदेकधोपदध्यादेकमृतुं
वर्षेदनुपरिहारं सादयति तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति
पुरोवातसनिर्सीत्याहेतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे
संयानीभिर्वै देवा इमाँल्लोकान्त्समयुस्तत्संयानीनां संयानित्वं
यत्संयानीरुपदधाति यथाप्सु नावा संयात्येवम् (४०)

एवैताभिर्यजमान इमाँल्लोकान्त्सं याति प्लवो वा एषो-
ऽग्नेर्यत्संयानीर्यत्संयानीरुपदधाति प्लवमेवैतमग्नय उप दधात्युत
यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निः हरन्त्यहत एवास्याग्निरादित्येष्टका
उप दधात्यादित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन्भूतिं

न प्राप्नोत्यादित्याः (४१)

ए॒वैनं॑ भूतिं॑ गमयन्त्यसौ वा ए॒तस्या॑दित्यो रुच॒मा द॑त्ते यो-
ऽग्निं चि॒त्वा न रोच॑ते यदा॑दित्येष्ट॒का उ॑प॒दधा॑त्य॒सावे॒वास्मिन्ना॑दित्यो
रुचं॑ दधाति यथा॒सौ दे॒वाना॑ ५ रोच॑त ए॒वमे॒वैष म॑नु॒ष्याणा॑ ५ रोचते
घृ॒तेष्ट॒का उ॑प॒ दधा॑त्येतद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम् यद्धृ॑तम्प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना
सम॑र्धयति (४२)

अथो तेज॑सानुपरि॒हारः॑ सादयत्यपरिवर्गमे॒वास्मिन्तेजो॑
दधाति प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑चिनुत् स यश॑सा व्यार्ध्यत् स ए॒ता यशो॑दा
अ॒पश्य॑त्ता उपा॑धत्ता ताभि॒र्वै स यश॑ आ॒त्मन्न॑धत्ता यद्यशो॑दा
उ॒पदधा॑ति यश॑ ए॒व ताभि॑र्यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते पञ्चो॒प दधा॑ति
पाङ्क्तुः॑ पुरु॒षो यावा॑ने॒व पुरु॑षस्तस्मिन् यशो॑ दधाति॥ (४३)

ए॒वं प्राप्नो॑त्यादित्या अर्धयत्येका॒न्नपञ्चा॑शच्च॥ [१०]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्कनी॑या ५ सो दे॒वा आस॑न्भूया ५ सो-
ऽसुरा॑स्ते दे॒वा ए॒ता इष्ट॑का अपश्य॑न्ता उपा॑धत्त भूय॒स्कृद॑सीत्ये॒व
भूया॑ ५ सोऽभ॒वन्व॒नस्प॑तिभि॒रोष॑धीभिर्वरि॒वस्कृ॑द॒सीती॒माम॑जय॒न्प्राच्य॑सि
प्राचीं॑ दिश॑मजयन्नु॒र्ध्वासी॑त्य॒मूम॑जयन्न्तरि॒क्षस॑दस्यन्तरि॒क्षे
सी॒देत्य॑न्तरि॒क्षम॑जयन्ततो॑ दे॒वा अभ॑वन् (४४)

परा॑सुरा॒ यस्यै॒ता उ॑पधी॒यन्ते॒ भूया॑ने॒व भ॑वत्य॒भीमाँल्लो॒काञ्ज॑यति
भ॑वत्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवत्य॒प्सुष॑दसि श्येन॒सद॑सीत्या॒हैत॑द्वा

अग्ने रूपं रूपेणैवाग्निमव रुन्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे
सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत आयुष्या
उप दधात्यायुरेव (४५)

अस्मिन्दधात्यग्ने यत्ते परं हन्नामेत्याहेतद्वा अग्नेः प्रियं धाम
प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति तावेहि स रभावहा इत्याह व्यैवैनेन
परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्र इत्याहेष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः
पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहर्तव्या उप दधात्येतद्वा ऋतूनाम्प्रियं धाम
यदृतव्या ऋतूनामेव प्रियं धामाव रुन्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो
वै सुमेकः संवत्सरस्यैव प्रियं धामोपाप्नोति॥ (४६)

अभवन्नायुरेवर्तव्या उप षड्विंशतिश्च॥

[११]

प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तत्परापत्तदश्चोऽभवद्यदश्चयत्तदश्चस्याश्चत्वन्त
अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष वै प्रजापतिः सर्वं करोति योऽश्वमेधेन
यजते सर्व एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य
भेषजं सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अन्तरन्नपि वा एतेन
ब्रह्महत्यामन्तरन्त्सर्वम्पाप्मानम् (४७)

तरति तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं
वेदोत्तरं वै तत्प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तस्मादश्चस्योत्तरतोऽव द्यन्ति
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनाम्वैतसः कटो भवत्यप्सुयोनिर्वा अश्वो-
ऽप्सुजो वैतसः स्व एवैनं योनौ प्रतिं ष्ठापयति चतुष्टोमः

स्तोमो भवति सुरङ्ग वा अश्वस्य सक्थ्यावृहत्तदेवाश्चतुष्टोमेनैव
प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय॥ (४८)

सर्वं पाप्मानमवृहद्वादश च॥ [१२]

देवासुराः तेनर्तव्यां रुद्रोऽश्मन्वृषदे वडुदेनं प्राचीमिति वसोर्धारांमग्निर्देवेभ्यः सुवर्गाय यत्राकृताय
छन्दश्चितं पवंस्व द्वादश॥ [१३] देवासुरा अजायां वै शुमुष्टिः प्रथमो देवयतामेतद्वै छन्दसामुधोत्यष्टौ
पञ्चाशत्॥ ५८॥ देवासुराः सर्वं जयति॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवासुराः संयत्ता आसन्ते न व्यजयन्त स एता
इन्द्रस्तनूरपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स तनुवमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्ता
ततो देवा अभवन्परासुरा यदिन्द्रतनूरुपदधाति तनुवमेव
ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्तेऽथो सेन्द्रमेवाग्निं सतनुं
चिनुते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यः (१)

भवति यज्ञो देवेभ्योऽप्राकामत्तमवरुधं नाशक्नुवन्त
एता यज्ञतनूरपश्यन्ता उपाधत्ता ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत्ता
यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽव रुन्धे त्रयस्त्रिंशत्तमुप
दधाति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाव रुन्देऽथो
सात्मानमेवाग्निं सतनुं चिनुते सात्मानुष्मिल्लोके (२)

भवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुपं दधाति ज्योतिरेवास्मिन्दधात्ये
अग्निश्चितो ज्वलति तामिरेवैनं९ समिन्द्र उभयोरस्मै
लोकयोर्ज्योतिर्भवति नक्षत्रेष्टका उपं दधात्येतानि वै दिवो
ज्योतींषि तान्येवाव रुन्धे सुकृतां वा एतानि ज्योतींषि
यन्नक्षत्राणि तान्येवाप्रोत्यथो अनूकाशमेवैतानि (३)

ज्योतींषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै यत्संस्पृष्टा
उपदध्याद्वृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्षुकः पर्जन्यः स्यादसंस्पृष्टा
उपं दधाति वृष्ट्या एव लोकं करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति
पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुपं दधाति पश्चादन्याः प्राचीस्तस्मात्प्राचीनानि
च प्रतीचीनानि च नक्षत्राण्या वर्तन्ते॥ (४)

भ्रातृव्यो लोक एवैतान्येकचत्वारिंशच्च॥ [१]

ऋतव्या उपं दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै द्वंद्वमुपं दधाति तस्माद्वंद्वमृतवो-
ऽधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषा द्वंद्वमन्यासु
चितीषूपं दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या अन्तःश्लेषणं वा एताश्चितीनां
यदृतव्या यदृतव्या उपदधाति चितीनां विधृत्या अवकामनूपं
दधात्येषा वा अग्नेर्योनिः सयौनिम् (५)

एवाग्निं चिनुत उवाच ह विश्वामित्रोऽददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता
उपधीयान्तै य उ चैना एवं वेददिति संवत्सरो वा एतम्प्रतिष्ठायै
नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च पूर्वाश्चितयो भवन्त्यथ
षष्ठीं चितिं चिनुते षड्वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति

तिष्ठत्येता वै (६)

अधिपत्नीर्नामेष्टंका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव समानानां भवति यं द्विष्यात्तमुपदधद्द्यायेदेताभ्यं एवैनं देवताभ्यं आवृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहन् तद्धिरण्यमभवद्यद्धिरण्यशल्कैः प्रोक्षति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो भेषजमेवास्मै करोति (७)

अथो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं लोकमेति साहस्रवता प्रोक्षति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या इमा मे अग्र इष्टंका धेनवः सन्त्वित्याह धेनूरेवैनाः कुरुते ता एनं कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लोक उप तिष्ठन्ते॥ (८)

सयोनमेता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः स यथा वथ्सो जातः स्तनम्प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयम्प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं शमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो यद्गाम्याणां पशूनाम् (९)

पयंसा जुहुयाद्गाम्यान्पशूञ्छुचार्पयेद्यदारण्यानामारण्याञ्जितिलयव वा जुहुयाद्गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो

खल्वा॑हुरना॑हुति॑र्वै ज॒र्ति॒ला॑श्च ग॒वी॒धु॑का॒श्चेत्य॑जक्षीरेण॑ जुहोत्याग्नेयी
वा ए॒षा यद॑जाहु॑त्यैव जु॑होति न ग्रा॒म्यान्प॒शून् हि॒नस्ति॒
ना॒र॒ण्यानङ्गि॑रसः सुव॒र्गं लो॒कं यन्तः॑ (१०)

अ॒जायां॑ घ॒र्म॒म्प्रा॑सिञ्चन्त्सा शोच॑न्ती पु॒र्णं प॒रा॑जिहीत॒ सो ३-
ऽर्को॑ऽभ॒व॒त्तद॑र्कस्या॑र्कत्वम॑र्कप॒र्णेन॑ जुहोति स॒योनि॑त्वायोद॒ङ्घ्रि॑ष्ठ॒ञ्जु॑होत्ये
वै रु॒द्रस्य॑ दि॒ख्स्वाया॑मेव दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते च॒रमा॑या॒मिष्ट॑कायां
जुहो॑त्यन्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते त्रेधा॑विभ॒क्तं जु॑होति त्रय॑ इ॒मे
लो॒का इ॒माने॒व लो॒का॒न्स॒माव॑द्दी॒र्या॒न्करो॑ती॒यत्यग्ने॑ जुहोति (११)

अथे॒यत्यथे॑यति त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॑
शम॑यति तिस्र॒ उत्तरा॑ आहु॑तीर्जुहोति षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑ षड्वा ऋ॒तव॑
ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ शम॑यति यद॑नुप॒रि॒क्रामं॑ जुहु॒याद॑न्तरवचा॒रिणं॑
रु॒द्रं कु॑र्या॒दथो॒ खल्वा॑हुः कस्यां॑ वाहं॑ दि॒शि रु॒द्रः कस्यां॑
वेत्य॑नुप॒रि॒क्राम॑मे॒व हो॑त॒व्यम॑प॒रिव॑र्गमे॒वैनं॑ शम॑यति (१२)

ए॒ता वै दे॒वताः॑ सुव॒र्ग्या या उ॑त्त॒मास्ता॑ यज॑मानं वाच॑यति
ताभि॑रे॒वैनं॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति यं द्वि॒ष्यात्तस्य॑ सञ्चरे॑ प॒शूनां॑
न्य॑स्येद्यः प्रथ॑मः प॒शुर॑भि॒तिष्ठ॑ति स आ॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑ति॥ (१३)

प॒शूनां॑ यन्तोऽग्ने॑ जुहोत्य॑प॒रिव॑र्गमे॒वैनं॑ शम॑यति त्रि॒शब्द॑॥ [३]

अश्म॑न्नूर्ज॒मिति॑ परि॑ षिञ्चति मा॒र्जय॑त्ये॒वैन॑म॒थो त॑र्पय॑त्ये॒व स

ए॒नं तृ॒प्तोऽक्षु॒ध्यन्न॑शोचन्नमुष्मिँल्लो॒क उप॑ तिष्ठते तृप्य॑ति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्य॑ एवं वेद॒ तां न॒ इष॒मूर्जं॑ धत्त मरुतः स॒ररा॒णा इत्या॒हान्नं॑
वा ऊ॒र्गन्न॑म्मरुतोऽन्नमे॒वाव॑ रुन्देऽश्म॑स्ते क्षुद॒मुं ते शुक्॑ (१४)

ऋच्छ॒तु यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह॒ यमे॒व द्वेष्टि॑ तमस्य क्षु॒धा च॑ शु॒चा
चा॑र्पयति॒ त्रिः परि॑षिञ्चन्पर्येति॒ त्रिवृ॑द्वा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तस्य शुच॑
शम॑यति॒ त्रिः पुनः॑ पर्येति॒ षट्थ॑सम्पद्यन्ते षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभिरे॒वास्य॑
शुच॑ शमयत्य॒पां वा ए॒तत्पु॒ष्पं यद्वै॑त॒सोऽपाम्॑ (१५)

शरोऽव॑का वेतसशा॒ख्या चाव॑काभिश्च॒ वि क॑र्षत्यापो वै
शान्ताः॒ शान्ताभिरे॒वास्य॑ शुच॑ शमयति॒ यो वा अ॒ग्निं चि॑तमप्रथमः
प॒शुर॑धिक्राम॒तीश्व॑रो वै त॑ शु॒चा प्र॒दहो॑ म॒ण्डूके॑न॒ वि क॑र्षत्येष
वै प॑शूनाम॒नुप॑जीवनी॒यो न वा ए॒ष ग्रा॒म्येषु॑ प॒शुषु॑ हि॒तो ना॒रण्येषु॑
तमे॒व शु॒चा॒र्पय॑त्यष्टाभिर्वि क॑र्षति (१६)

अ॒ष्टाक्ष॑रा गा॒यत्री गा॑यत्रोऽ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तस्य शुच॑
शम॑यति॒ पाव॑कव॒तीभि॑रन्नं वै पा॒वकोऽन्नै॒वास्य॑ शुच॑
शम॑यति॒ मृत्यु॑र्वा ए॒ष यद॒ग्निर्ब्र॑ह्म॒ण ए॒तद्रूपं॑ यत्कृ॒ष्णाजि॑नम्
का॒र्ष्णीं उ॒पा॒नहा॑वुप॑ मुञ्चते॒ ब्रह्म॑णै॒व मृ॒त्योर्न॒तर्ध॑त्तेऽन्त॒र्मृ॒त्योर्ध॑त्ते-
ऽन्त॒रन्नाद्या॑दित्या॒हुर॒न्यामु॑पमुञ्चतेऽन्यां॒ नान्तः॑ (१७)

ए॒व मृ॒त्योर्ध॑त्तेऽवा॒न्नाद्य॑ रुन्धे॒ नम॑स्ते॒ हर॑से शो॒चिष॑ इत्या॒ह
नम॑स्कृत्य॒ हि व॑सी॒यास॑मु॒चर॑न्त्यन्यं॒ तै अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तय॑

इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचार्पयति पावको अस्मभ्यं
शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुन्धे द्वाभ्यामधि क्रामति
प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्यां शान्त्यै॥ (१८)

शुर्वेतसोऽपामंष्टाभिर्विकर्षति नान्तरेकात्रपञ्चाशच्च॥ [४]

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्याहुत्या यज्ञमुखमा रभतेऽक्षण्या
व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै
यद्वषट्कुर्याद्यातयामास्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रक्षांसि यज्ञं
हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो
भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवाः (१९)

अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्प्रीणाति ये देवा देवानामिति
दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति हुतादंश्चैव देवानंहुतादंश्च यजमानः प्रीणाति
ते यजमानम्प्रीणन्ति दध्नेव हुतादः प्रीणाति मधुषाहुतादो ग्राम्यं वा
एतदन्नं यद्वध्यारण्यम्मधु यदध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुद्धौ
गुमुष्टिनावोक्षति प्राजापत्यः (२०)

वै गुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यप
वि वा एष प्राणैः प्रजयां पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति
प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते वर्चोदा वरिवोदा
इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो
वृत्रमहन्तं वृत्रः (२१)

हृतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्स एतामग्नयेऽनीकवत्
 आहुतिमपश्यत्तामजुहोत्तस्याग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः
 षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निरमुच्यत
 यदग्नयेऽनीकवत् आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्धस्वेन
 भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो
 निर्मुच्यते यं कामयेत चिरम्पाप्मनः (२२)

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते
 यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्भूत्य
 जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां
 जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥ (२३)

देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारिंशच्च॥ [५]

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतेऽवसं
 करोति तादृगेव तत्तिष्ठ आ दधाति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै
 भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि
 दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः (२४)

एवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं
 चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु
 देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपामतिं दुर्मतिम्बाधमाना

इत्याह रक्षसामपंहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो
वै रायस्पोषः (२५)

पशूनेवाव रुन्धे षड्विहरति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं
हरति द्वे परिगृह्यवती भवतो रक्षसामपंहत्यै सूर्यरश्मिर्हरिकेशः
पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं
वै पावकोऽन्नमेवाव रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तैऽप्रति (२६)

असुरानजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं
द्वितीयो होतान्वाहाप्रत्येव तेन यजमानो भ्रातृव्याञ्जयत्यथो
अनभिजितमेवाभि जयति दशर्चं भवति दशाक्षरा विराड्विराजेमौ
लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराडन्नं
विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यसदिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवार्शी

अश्मानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष
दिवो मध्यं आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते मध्ये दिवो निहितः
पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृश्न्यन्नमेवाव रुन्धे चतसृभिरा पुच्छादेति
चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्याह
वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानां सत्पतिम्पतिम् (२८)

इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे सुम्रहूर्यज्ञो देवाः आ
चं वक्षदित्याह प्रजा वै पशवः सुम्रं प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते
यक्षदग्निर्देवो देवाः आ चं वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै वाजस्य

मा प्रसवेनोद्भाभेणोदग्रभीदित्याहासौ वा आदित्य उद्यन्तुद्भाभ
एष निम्रोचन्निग्राभो ब्रह्मणैवात्मानमुद्गृह्णाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि
गृह्णाति॥ (२९)

प्राणैः पोषोऽप्रत्याग्रीध्रे पतिमेष दशं च॥ [६]

प्राचीमनु प्रदिशम्प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते
क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या
अहमुदन्तरिक्षमारुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्स्थसमारोहति
सुवर्यन्तो नापेक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यग्रे प्रेहि (३०)

प्रथमो देवयतामित्याहोभयेष्वेवैतया देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति
पञ्चभिरधि क्रामति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह
सुवर्गं लोकमेति नक्तोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे
सहस्राक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै तस्मै ते विधेम
वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव (३१)

रुन्द्रे दध्नः पूर्णामौदुम्बरीः स्वयमातृण्णायां जुहोत्यूर्ग्वै
दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृण्णामुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतो-
ऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्तिमूर्भिः सादयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्नस्त-
गमयति प्रेद्धो अग्रे दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दधात्येषा वै
सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म (३२)

वै देवा असुराणां शततरहाः स्तृहन्ति यदेतया

स॒मिध॑मा॒दधा॑ति॒ वज्र॑मे॒वैतच्छ॑त॒र्घ्नीं यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्र ह॑रति॒
 स्तृ॒त्या अ॒च्छ॑म्ब॒द्धारं वि॒धेम॑ ते पर॒मे जन्म॑न्न॒ग्न इति॒ वैक॑ङ्क॒तीमा॒
 द॑धाति॒ भा ए॒वाव॑ रु॒न्धे ता॑ ५ स॒वितु॑र्व॒र॑ण्यस्य चि॒त्रामि॑ति॒
 शमी॑मयी॒ ५ शान्त्या॑ अ॒ग्निर्वा॑ ह॒ वा अ॑ग्नि॒चितं दु॒हेऽग्नि॑चि॒द्वाग्निं॑ दु॒हे
 ताम् (३३)

स॒वितु॑र्व॒र॑ण्यस्य चि॒त्रामित्या॑हैष वा अ॒ग्नेर्दो॑ह॒स्तम॑स्य॒ कण्व॑ ए॒व
 श्राय॑सोऽवे॒त्तेन॑ ह॒ स्मैन॑ ५ स॒ दु॒हे यदे॑तया॒ स॒मिध॑मा॒दधा॑त्यग्नि॒चिदे॑व
 तद॒ग्निं दु॒हे स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इत्या॑ह॒ स॒प्तैवा॑स्य॒
 सा॒प्तानि॑ प्रीणाति॒ पूर्ण॑या॒ जुहो॑ति॒ पूर्ण॑ इ॒व हि प्र॒जाप॑तिः
 प्र॒जाप॑तेः (३४)

आ॒स्यै न्यून॑या॒ जुहो॑ति॒ न्यून॑ा॒द्धि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा
 अ॒सृज॑त प्र॒जाना॑ ५ सृष्ट्या॑ अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॒ स दि॒शोऽनु॑
 प्रावि॑श॒ञ्जुह्व॑न्मन॑सा॒ दिशो॑ ॥ ध्यायेद्दि॒ग्भ्य ए॒वैन॑म॒व रु॒न्धे द॒ध्ना
 पु॒रस्ता॑ञ्जुहो॒त्याज्ये॑नो॒परि॑ष्टा॒त्तेज॑श्चै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं च॑ स॒मीची॑
 द॑धाति॒ द्वाद॑शक॒पालो॑ वै॒श्वान॒रो भ॑वति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ संव॒त्सरः॑
 संव॑त्स॒रोऽग्नि॑र्वै॒श्वान॒रः सा॒क्षात् (३५)

ए॒व वै॒श्वान॒रम॑व॒ रुन्धे॒ यत्प्र॑याजा॒नूया॒जान्कुर्या॑द्विक॑स्तिः सा
 य॒ज्ञस्य॑ दर्वि॒होमं॑ करोति॒ य॒ज्ञस्य॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै रा॒ष्ट्रं वै वै॒श्वान॒रो
 वि॒ष्मरु॑तो वै॒श्वान॒रः ५ हु॒त्वा मा॑रु॒ताञ्जु॑होति रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒

बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्या श्रावयत्युपांशु मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं
विशमतिं वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो
देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवं रुन्धे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै
मरुतो गणश एव विशमवं रुन्धे गुणेन गुणमनुद्रुत्य जुहोति
विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति॥ (३६)

अग्रे प्रेह्यवं स्म दुहे तां प्रजापतेः साक्षान्मनुष्यविशमेकं विशतिश्च॥ [७]

वसोर्धारां जुहोति वसोर्मे धारांसदिति वा एषा हूयते घृतस्य
वा एनमेषा धारामुष्मिल्लोके पिन्वमानोपं तिष्ठत आज्येन जुहोति
तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्देऽथो
कामा वै वसोर्धारा कामानेवाव रुन्धे यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं
वि (३७)

छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं
विच्छिनत्ति यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं सं तनुयामिति सन्ततां
तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं सं तनोति द्वादश द्वादशानि
जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवं
रुन्देऽन्नं च मेऽक्षुच्च म इत्याहैतद्वै (३८)

अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमवं रुन्धेऽग्निश्च म आपश्च म
इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोन्येवान्नमवं रुन्धेऽर्धेन्द्राणि
जुहोति देवता एवाव रुन्धे यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो

देवतानां भूयिष्ठभाक्तंम् इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति
यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञः (३९)

वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्देऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपं
रूपेणैव यज्ञमव रुन्देऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह
स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपं
रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्दु ऋक् मे सामं च म इत्याह (४०)

एतद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दांस्यव रुन्दे
गर्भाश्च मे वथसाश्च म इत्याहैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव
पशूनव रुन्दे कल्पाञ्जुहोत्यक्लृप्तस्य क्लृप्त्यै युग्मदयुजे जुहोति
मिथुनत्वायोत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एकां च मे तिस्रश्च म
इत्याह देवछन्दसं वा एकां च तिस्रश्च (४१)

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं
चाव रुन्दु आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता
एवाव रुन्दु आष्टाचत्वारिंशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्दे वाजश्च
प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव
प्रति तिष्ठति॥ (४२)

वि वै यज्ञः सामं च म इत्याह च तिस्रश्चैकान्नपञ्चाशच्च॥ [८]

अग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामद्वागधेयमिच्छमानस्तं देवा अब्रुवन्नुप न

आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यमेव वाजप्रसवीयं
 जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयं जुहति यद्वाजप्रसवीयं
 जुहोत्यग्निमेव तद्वाग्धेयेन समर्धयत्यथो अभिषेक एवास्य स
 चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्त (४३)

आरण्या उभर्याषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरु
 औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जैवास्मा
 ऊर्जमन्नमव रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणान्तस्मादग्नि
 न धावेदवरुद्धः ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै वर्षं यद्धावेदन्नाद्याद्धावेदुपा

उपावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा
 जुहोत्यह्नेवास्मै रात्रिम्प्र दापयति रात्रियाहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते
 काममन्नाद्यं दुहाते राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुन्धे षड्भिर्जुहोति
 षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे
 पश्चाहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रैणैव दिशः (४५)

अभि जयत्यग्निचितं ह वा अमुष्मिल्लोके वातोऽभि पवते
 वातनामानि जुहोत्यभ्यैवेनममुष्मिल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति
 त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुन्धे समुद्रोऽसि
 नभस्वानित्याहैतद्वै वातस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुन्धेऽञ्जलिना
 जुहोति न ह्यैतेषामन्यथाहुतिरवकल्पते॥ (४६)

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकृताय मनुष्यरथ एष
खलु वै देवरथो यदग्निरग्निं युनज्मि शवंसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनं
स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति यत्सर्वाभिः पञ्चभिर्युज्याद्युक्तो-
ऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा
अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनैऽभि मृशति त्रिवृत् (४७)

वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथानसि युक्त आधीयतं
एवमेव तत्प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि
यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो
यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव
यज्ञस्तमन्ततोऽन्वारोहति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या एकयाप्रस्तुतं
भवत्यथ (४८)

अभि मृशत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्च्यवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरव
कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहुतिं जुहोति स्रवति वै सा तां
स्रवन्तीं यज्ञोऽनु परा भवति यज्ञं यजमानो यत्पुनश्चितिं चिनुत
आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति (४९)

न यज्ञः पराभवति न यजमानोऽष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रेणैवैनं छन्दसा चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन यद्वादश जागतेन
छन्दोभिरेवैनं चिनुते नपात्को वै नामैषोऽग्निर्यत्पुनश्चितिर्य एवं

विद्वान्पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति यथा वै पुनराधेयं
एवम्पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न (५०)

ऋध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नर्ध्नोति
स पुनश्चितिं चिनुते यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्या अथो
खल्वाहुर्न चेतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्रः
सुप्तम्बोधयति तादृगेव तदथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा
वसीयाः सम्भागधेयेन बोधयति तादृगेव तन्मनुरग्निमचिनुत
तेन नार्ध्नोत्स एताम्पुनश्चितिमपश्यन्तामचिनुत तया वै स
आर्ध्नोद्यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धौ॥ (५१)

त्रिवृद्ध तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत सप्तदश च॥ [१०]

छुन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि पशुमानेव
भवति श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वयं साम्पतिष्ठः
श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकम्पतति कङ्कचितं चिन्वीत यः
कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिल्लोके स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिल्लोके
भवत्यलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो
दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् (५२)

एव भ्रातृव्यान्नुदत उभयतः प्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्र
जातान्भ्रातृव्यान्नुदेय प्रतिजनिष्यमाणानिति प्रैव जातान्भ्रातृव्यान्नुदते
प्रति जनिष्यमाणान्त्रथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे
वा अन्नमभ्रियते सयोन्येवान्नमव रुन्धे समूह्यं चिन्वीत पशुकामः
पशुमानेव भवति (५३)

परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति श्मशानचितं
चिन्वीत यः कामयेत पितृलोक ऋध्रुयामिति पितृलोक एवर्ध्नोति
विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेतां स एता जमदग्निर्विह्व्या
अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं
यद्विह्व्या उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे
होतुर्धिष्णिय उप दधाति यजमानायतनं वै (५४)

होता स्व एवास्मा आयतन इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे द्वादशोप
दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव
रुन्धेऽष्टावष्टावन्येषु धिष्णियेषूप दधात्यष्टाशफाः पशवः पशून्वाव
रुन्धे षण्माजालीये षड्वा ऋतव ऋतवः खलु वै देवाः पितर ऋतून्व
देवान्पितृन्प्रीणाति॥ (५)

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशच्च॥ [११]

पवस्व वाजसातय इत्यनुष्टुक्प्रतिपद्वति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो
गायत्रियो यत्तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादः श्वस्त्रिभिस्तिष्ठः स्तिष्ठति
यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वाः श्वतुरः पदः प्रतिदधत्पलायते

पर॒मा वा ए॒षा छन्द॑सां॒ यद॑नुष्टु॒क्पर॑मश्च॒तुष्टो॑मः स्तोमा॑नां
पर॒मस्त्रि॑रात्रो य॒ज्ञाना॑ पर॒मोऽश्वः॑ पशू॑नां पर॒मेणै॒वैनं॑ पर॒मता॑
गम॑यत्येकविं॒शम॑र्ह॒भवति॑ (५६)

यस्मि॒न्नश्वं॑ आल॒भ्यते॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ पश्च॒र्तव॑स्त्रय॒ इमे लो॒का
अ॒सावा॑दित्य॒ एकविं॑श ए॒ष प्र॒जाप॑तिः प्राजाप॒त्योऽश्व॑स्तमेव
सा॒क्षाद॑प्नोति श॒क्रर॑यः पृ॒ष्ठम्भ॑वन्त्यन्यद॒न्यच्छ॒न्दोऽन्ये॑न्ये वा ए॒ते
प॒शव॑ आ ल॒भ्यन्त॑ उ॒तेव॑ ग्रा॒म्या उ॒तेवा॑रण्या यच्छ॒क्रर॑यः पृ॒ष्ठं
भ॑वन्त्यश्व॒स्य सर्व॑त्वाय॒ पार्थु॑र॒श्मम्ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति र॒श्मिना॑ वा
अश्वः॑ (५७)

य॒त ई॒श्वरो॑ वा अश्वोऽय॒तोऽप्र॑तिष्ठितः परा॑ परा॒वतं॑
गन्तो॒र्त्पार्थु॑र॒श्मम्ब्र॑ह्मसा॒मम्भ॑वत्यश्व॒स्य य॒त्यै धृ॒त्यै सङ्कृ॑त्यच्छावाकसा॒म
वा ए॒ष यद॑श्वमे॒धः क॑स्तद्वेदेत्या॒हुर्यदि॑ सर्वा॑ वा क्रि॒यते॒ न वा
सर्व॑ इति यथ्सङ्कृ॑त्यच्छावाकसा॒मम्भ॑वत्यश्व॒स्य सर्व॑त्वाय॒ पर्या॑प्त्या
अन॑न्तरायाय॒ सर्व॑स्तोमोऽतिरा॒त्र उ॑त्तममर्ह॒भवति॑ सर्व॒स्यात्यै॑
सर्व॑स्य॒ जित्यै॑ सर्वमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति॒ सर्व॑ जयति॥ (५८)

अर्ह॒भवति॑ वा अश्वोऽर्ह॒भवति॑ दशं॑ च॥ [१२]

यदेकै॒न प्र॒जाप॑तिः प्रे॒णानु॑ यजु॒षापो॑ वि॒श्वकर्मा॑न् आ या॒हि सु॒वर्गा॑य॒ वज्रो॑ गाय॒त्रेणा॑ग्नं उदधे
स॒मीची॑न्द्राय॒ मयुर॑पां बला॑य॒ पुरुष॑मृगः सौरी॒ पृष॑तः शका॒ रु॒रु॒रल॑जः सु॒पर्ण॑ आ॒ग्नेयो॑ऽश्वोऽग्नये॒र्जीक॑वते
चतुर्विं॑शतिः॥ [१३] यदेकै॒न स पा॑पीयानेतद्वा अ॒ग्नेर्ध॑नुस्तद्वेवास्त्वेन्द्र॒ज्येष्ठा॑ अ॒पां न॑प्रेऽश्व॒स्तूप॑रो

द्विपष्टिः॥62॥ यदेकेनैकंशितिपात्येत्वंः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

यदेकेन सऽस्थापयति यज्ञस्य सन्तत्या अविच्छेदायैन्द्राः
पशवो ये मुष्करा यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्य आलभ्यन्ते देवताभ्यः समदं
दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्यः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया
यत्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धौ न देवताभ्यः समदं दधाति वायवे
नियुत्वन्ते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते
तस्माद्यद्रियङ्वायुः (१)

वातिं तद्रियङ्मुग्निर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति यन्न नियुत्वन्ते
स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वन्ते भवति यजमानस्यानुन्मादाय
वायुमती श्वेतवती याज्यानुवाक्ये भवतः सतेजस्त्वायं हिरण्यगर्भः
समवर्तताग्र इत्याधारमा धारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः
प्रजापतेरनुरूपत्वाय सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनाम्प्रत्या लभ्यते
यच्छ्वश्रुणस्तत् (२)

पुरुषाणां रूपं यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्गवां
यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानां वायुर्वै पशूनाम्प्रियं
धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः पशव उप

तिष्ठन्ते वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुर्यद्वायव्यं
कुर्यात्प्राजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं कुर्याद्वायोः (३)

इयाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोनैति यत्प्राजापत्यः
पुरोडाशो भवति तेन प्राजापतेनैति यद्वादशकपालस्तेन
वैश्वानरात्रैत्याग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीक्षिष्यमाणो-
ऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चा रभतेऽग्निरवमो
देवतानां विष्णुः परमो यदाग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति
देवताः (४)

एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽव रुन्धे पुरोडाशेन वै देवा
अमुष्मिल्लोक आर्धुवं चरुणास्मिन् यः कामयेतामुष्मिल्लोक
ऋध्रुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक ऋध्नोति
यदष्टाकपालस्तेनाग्नेयो यत्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्धौ
यः कामयेतास्मिल्लोक ऋध्रुयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्धृतं
विष्णोस्तण्डुलास्तस्मात् (५)

चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋध्नोत्यादित्यो भवतीयं वा
अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवार्धिं यज्ञं तनुते यो वै
संवत्सरमुख्यमभृत्वाग्निं चिनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगेव
तदार्तिमाच्छेद्वैश्वानरं द्वादशकपालम् पुरस्तान्निर्वपेत्संवत्सरो वा
अग्निर्वैश्वानरो यथा संवत्सरमात्वा (६)

काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमाप्त्वा काल
आगतेऽग्निं चिनुते नार्तिमार्च्छत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः
प्रियामेवास्य तनुवमव रुन्धे त्रीण्येतानि हवींषि भवन्ति त्रयं
इमे लोका एषां लोकानां रोहाय॥ (७)

यद्रियङ्ङायुर्यच्छृणुस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादाप्त्वाष्टात्रिंशच्च॥ [१]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानु प्राविशन्ताभ्यः पुनः सम्भवितुं
नाशक्रोथ्सोऽब्रवीद्वध्वदिथ्स यो मेतः पुनः सश्चिनवदिति तं
देवाः समचिन्वन्ततो वै त आर्ध्ववन् यथ्समचिन्वन्तच्चित्यस्य
चित्यत्वम् य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्नोत्येव कस्मै कमग्निस्र्क्षीयत
इत्याहुरग्नवान् (८)

असानीति वा अग्निस्र्क्षीयतेऽग्नवानेव भवति कस्मै
कमग्निस्र्क्षीयत इत्याहुर्देवा मा वेदन्निति वा अग्निस्र्क्षीयते विदुरेनं
देवाः कस्मै कमग्निस्र्क्षीयत इत्याहुर्गृह्यसानीति वा अग्निस्र्क्षीयते
गृह्येव भवति कस्मै कमग्निस्र्क्षीयत इत्याहुः पशुमानसानीति वा
अग्निः (९)

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निस्र्क्षीयत इत्याहुः सप्त
मा पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निस्र्क्षीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यं
च आत्मा सप्तम एतावन्त एवैनममुष्मिल्लोक उप जीवन्ति प्रजा-
पतिरग्निमचिकीषत तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चैष्यसेति मा धक्ष्यति
सा त्वातिदह्यमाना वि धविष्ये (१०)

स पापीयान्भविष्यसीति सोऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि
यथा त्वा नातिधृक्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदभि मृशेत्प्रजा-
पतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद (११)

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत्
प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत्तं संवत्सरमभिभुस्ततो वै स
प्राजायत तस्मात्संवत्सरम्भार्यः प्रैव जायते तं वसवोऽब्रुवन्
त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रायच्छुतं
त्रीण्यहान्यबिभरुस्तेन (१२)

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्त्र्यहम्भार्यः प्रैव
जायते तान्नुद्रा अब्रुवन् ययमजनिद्वं वयं प्र जायामहा इति तं
रुद्रेभ्यः प्रायच्छन्तं षडहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त
त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्षडहम्भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन्
ययमजनिद्वं वयं (१३)

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छन्तं द्वादशाहान्यबिभरुस्ते
त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्माद्द्वादशाहम्भार्यः प्रैव
जायते तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखां सहस्रतमीं य एवमुख्यं

साहस्रं वेदं प्र सहस्रं पशूनां प्रोति॥ (१४)

अग्निवान्पशुमानं सानीति वा अग्निर्धविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदतेन तानादित्या अंब्रवृन्म यूयमंजनिद्वं वयश्चत्वारिंशच्च॥ [२]

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैतर्हि यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्ने युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवहूतमां इत्युखायां जुहोति तेनैवैनाम्पुनः प्र युङ्क्ते तेनायातयाम्नी यो वा अग्निं योग आगते युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेष्वग्ने (१५)

युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवहूतमां इत्याहैष वा अग्रेर्योगस्तेनैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनो वदन्ति न्यङ्कुग्निश्चेतव्या (३) उत्ताना (३) इति वयसां वा एष प्रतिमया चीयते यदग्निर्यन्यंश्च चिनुयात्पृष्टित एनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुत्तानं न पतितुं शक्नुयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानम् (१६)

पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुतय ऋच्छन्ति नोत्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन्प्रति दधाति द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी समान्या जुहोति समानं हि चक्षुः समृद्धौ देवासुराः संयत्ता आसन्ते वामं वसु सं न्यदधत तद्देवा वामभृतावृजत तद्वामभृता वामभृत्त्वं यद्वामभृतमुपदधाति वाममेव तया वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते हिरण्यमूर्ध्नी भवति ज्योतिर्वै

हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योतिषैवास्य ज्योतिर्वामं वृङ्के द्वियजुर्भवति
प्रतिष्ठित्यै॥ (१७)

युञ्जानेष्वग्नें प्राचीनमुत्तानं वामभृतश्चतुर्विंशतिश्च॥ [३]

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन्ता अग्निरभ्यध्यायत्ताः
समभवत्तस्य रेतः परापतत्तदियमभवद्यद्वितीयम्परापतत्तदसा-
वभवदियं वै विराडसौ स्वराड्यद्विराजावुपदधातीमे एवोप धत्ते
यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत्प्र जायते ता
ओषधयः (१८)

वीरुधो भवन्ति ता अग्निरन्ति य एवं वेद प्रैव जायते-
ऽन्नादो भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामुभे
उप दध्यादिमे एवास्मै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिक्तरैताः
स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप दध्यादुत्तमायामन्याः रेत
एवास्य सिक्तमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति संवत्सरं न कम् (१९)

चन प्रत्यवरोहेन्न हीमे कं चन प्रत्यवरोहतस्तदेनयोर्व्रतं
यो वा अपशीर्षाणमग्निं चिनुतेऽपशीर्षामुष्मिल्लोके भवति यः
सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लोके भवति चित्तिं जुहोमि
मनसा घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः समुद्रस्य
वयुनस्य पत्नञ्जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यः हविरिति
स्वयमातृणामुपधाय जुहोति (२०)

एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लोके
भवति य एवं वेद सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तस्य
यदयथापूर्वं क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निश्चितिमुपधायाभि
मृशेच्चित्तिमर्चितं चिनवद्वि विद्वान्मृष्टेवं वीता वृजिना च
मर्तान्नाये च नः स्वपत्याय देव दितिं च रास्वादिति मुरुष्येति
यथापूर्वमेवैनामुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति॥ (२१)

ओषधयः कञ्जुहोति स्वपत्यायाष्टादश च॥ [४]

विश्वकर्मा दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै
नमः प्रजापती रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सौ-
ऽस्मान्पातु तस्मै नम एता वै देवता एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो
वा एष आ वृश्च्यते यः पशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप
दधात्येताभ्य एव देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनः (२२)

वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून् दधाति शुचारण्यानर्पयति किं तत्
उच्छिषतीति यद्विरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतैनेव
ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति प्राणो वै
प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयापानस्तृतीयानु प्राण्यात्प्रथमा
स्वयमातृणामुपधाया प्राणेनैव प्राणं समर्धयति व्यन्यात् (२३)

द्वितीयामुपधाया व्यानेनैव व्यानं समर्धयत्यपान्यात्तृतीयामुपधाया
समर्धयत्यथो प्राणैरेवैनं समिन्दे भूर्भुवः सुवरिति स्वयमातृणा

उप॑ दधाती॒मे वै लो॒काः स्व॑यमातृ॒ण्णा ए॒ताभिः॑ खलु॒ वै
व्याह॑तीभिः प्र॒जाप॑तिः प्राजा॑यत॒ यदे॒ताभिर्व्या॑ह॒तीभिः॑ स्वयमातृ॒ण्णा
उ॒प॒दधा॑ती॒माने॒व लो॒कानु॑प॒धायै॑षु (२४)

लो॒केष्वधि॑ प्र जा॑यते प्रा॒णाय॑ व्या॒नाया॑पा॒नाय॑ वा॒चे त्वा
चक्षु॑षे त्वा॒ तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑दा॒ग्निना॒ वै दे॒वाः
सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑जिगा॒सन्ते॒न प॑तितुं नाश॑कृ॒वन्त ए॒ताश्च॑त॒स्रः
स्वयमातृ॒ण्णा अ॑पश्य॒न्ता दि॑क्षूपा॒दध॑त॒ तेन॑ स॒र्वत॑श्चक्षुषा सु॒वर्गं
लो॒कमा॑य॒न्यच्च॑त॒स्रः स्वयमातृ॒ण्णा दि॑क्षूप॒दधा॑ति स॒र्वत॑श्चक्षुषै॒व
तद॒ग्निना॒ यज॑मानः सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॥ (२५)

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च॥ [५]

अ॒ग्न आ या॑हि वी॒तय॒ इत्या॒हाह॑तै॒वैन॑म॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑ह
इत्या॑ह हू॒त्वैवैनं॑ वृणी॒तेऽग्नि॑ना॒ग्निः समि॑ध्यत॒ इत्या॑ह॒ समि॑न्द्र
ए॒वैन॑म॒ग्निर्वृ॑त्राणि जङ्घ॒नदि॒त्याह॑ समि॑द्ध ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं द॑धात्य॒ग्नेः
स्तोम॑म्म॒नाम॑ह॒ इत्या॑ह मनु॒त ए॒वैन॑मे॒तानि॒ वा अ॒ह्ना रू॒पाणि॑ (२६)

अ॒न्व॒हमे॒वैनं॑ चिनु॒तेऽवा॒ह्ना रू॒पाणि॑ रु॒न्धे ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
वद॑न्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्या॒तया॑ग्नीर॒न्या इष्टं॑का अ॒यात॑याम्नी
लो॒कं पृ॒णेत्यै॑न्द्रा॒ग्नी हि बा॑र॒हस्प॑त्येति॒ ब्रू॒यादिन्द्रा॒ग्नी च॒ हि
दे॒वाना॑म्बृह॒स्पति॑श्चा॒यात॑यामा॒नोऽनु॑च॒रव॑ती भव॒त्यजा॑मित्वा॒यानु॑ष्टु॒भानु॑
चर॑त्या॒त्मा वै लो॒कं पृ॒णा प्रा॒णोऽनु॑ष्टु॒प्तस्मा॑त्प्रा॒णः सर्वा॑ण्यङ्गान्यनु॑

चरति ता अस्य सूददोहसः (२७)

इत्याह तस्मात्पुरुषिपरुषि रसः सोमः श्रीणन्ति पृश्नय
इत्याहान्न वै पृश्नयमेवाव रुन्धेऽर्को वा अग्निरर्कोऽन्नमन्नमेवाव
रुन्धे जन्म देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इत्याहेमानेवास्मै लोकां
ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति
तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्याहेषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं
वेद प्रत्येव तिष्ठति॥ (२८)

रूपाणि सूददोहसस्तया षोडश च॥ [६]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी
यदग्नावैकादशिनीमिनुयाद्वज्रेणै० सुवर्गाल्लोकादन्तर्दध्याद्यन्न
मिनुयात्स्वरुभिः पशून्व्यर्धयेदेकयूपमिमिनोति नैनं वज्रेण
सुवर्गाल्लोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून्व्यर्धयति वि वा एष
इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिया (२९)

ऋचाक्रमणम्प्रतीष्टकामुपं दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते
रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य तिस्रः शरव्याः प्रतीची तिरश्च्यनूची
ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा
तिसृधन्वमयाचितम्ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्यं एव नमस्करोत्यथो ताभ्यं
एवात्मानं निष्क्रीणीते यत्तै रुद्र पुरः (३०)

धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि

यत्ते रुद्र दक्षिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण
नमस्करोमि यत्ते रुद्र पश्चाद्धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते
रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुस्तत् (३१)

वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते
रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि
रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवं वा एष एतर्हि
सञ्चितमेतैरुप तिष्ठते नमस्कारैरेवैनं शमयति यैऽग्नयः (३२)

पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो
जीवातवे सुवा। आपं त्वाऽग्ने मनसापं त्वाऽग्ने तपसापं त्वाग्ने
दीक्षयापं त्वाग्ने उपसद्भिरापं त्वाग्ने सुत्ययापं त्वाऽग्ने दक्षिणाभिरापं
त्वाग्नेऽवभृथेनापं त्वाग्ने वशयापं त्वाग्ने स्वगाकारेणेत्याहैषा वा
अग्नेराप्तिस्तयैवैनमाप्नोति॥ (३३)

ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्धनुस्तदग्नयं आहाष्टौ च॥ [७]

गायत्रेण पुरस्तादुप तिष्ठते प्राणमेवास्मिन्दधाति बृहद्रथन्तरा-
भ्यां पक्षावोजं एवास्मिन्दधात्यृतुस्थायज्ञायज्ञियेन पुच्छंमृतुष्वेव
प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुपं तिष्ठते तेजो वै पृष्ठानि तेजं एवास्मिन्दधाति
प्रजापतिर्ग्निरमसृजत सौऽस्मात्सृष्टः पराङ्मत्तं वारवन्तीयेनावारयत
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वः श्येतेन श्येती अंकुरुत तच्छैतस्य
श्येतत्वम् (३४)

यद्वा॒रव॒न्तीये॑नोप॒तिष्ठ॑ते वा॒रय॑त ए॒वैन॑ः श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती कु॑रुते
 प्र॒जाप॑ते॒र्हृद॑येनापिप॒क्षम्प्र॑त्युप॑ तिष्ठते प्रे॒माण॑मे॒वास्य॑ गच्छति
 प्रा॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दयामि गा॒यत्रेण॑ छ॒न्दसा॑ग्निना॒ देव॑तयाग्नेः
 शी॒र्ष्णाग्नेः शि॒र उप॑ दधामि दक्षि॑णया त्वा दि॒शा सा॑दयामि त्रैष्टु॑भेन
 छ॒न्दसे॒न्द्रेण॑ दे॒वत॑याग्नेः प॒क्षेणा॑ग्नेः प॒क्षमुप॑ दधामि प्र॒तीच्या॑ त्वा
 दि॒शा सा॑दयामि (३५)

जाग॑तेन॒ छन्द॑सा सवि॒त्रा दे॒वत॑याग्नेः पु॒च्छेना॑ग्नेः पु॒च्छमुप॑
 दधा॒म्युदी॑च्या त्वा दि॒शा सा॑दया॒म्यानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा मि॒त्रावरु॑णाभ्यां
 दे॒वत॑याग्नेः प॒क्षेणा॑ग्नेः प॒क्षमुप॑ दधा॒म्यूर्ध्व॑या त्वा दि॒शा सा॑दयामि
 पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा बृह॒स्पति॑ना दे॒वत॑याग्नेः पृ॒ष्ठेना॑ग्नेः पृ॒ष्ठमुप॑ दधामि
 यो वा अ॒पा॑त्मानम॒ग्निं चि॑नुतेऽपा॑त्मा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ यः सा॑त्मानं
 चि॑नुते सा॒त्मा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वत्या॒त्मेष्ट॑का उप॑ दधात्येष वा अ॒ग्नेरा॑त्मा
 सा॒त्मान॑मे॒वाग्निं चि॑नुते सा॒त्मा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ य एवं वेद॑॥ (३६)

श्ये॒तत्वं प्र॒तीच्या॑ त्वा दि॒शा सा॑दयामि॒ यः सा॑त्मानंश्चिनुते॒ द्वाविं॑शतिश्च॥ [८]

अ॒ग्नं उद॑धे॒ या त॒ इषु॑र्यु॒वा ना॒म॒ तया॑ नो मृ॒ड तस्या॑स्ते
 नम॒स्तस्या॑स्त॒ उप॒ जीव॑न्तो भूया॒स्माग्ने॑ दु॒ध ग॒ह्य कि॑शिल वन्य
 या त॒ इषु॑र्यु॒वा ना॒म॒ तया॑ नो मृ॒ड तस्या॑स्ते नम॒स्तस्या॑स्त॒ उप॒
 जीव॑न्तो भूया॒स्म॒ पञ्च॒ वा ए॒तेऽग्न॑यो यच्चि॒तय॑ उद॒धिरे॒व ना॒म॒ प्रथ॑मो
 दु॒धः (३७)

द्वितीयो गह्यस्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो
यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता
आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनञ्छमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न
यजमानो वाङ्म आसन्नसोः प्राणोऽक्ष्योश्चक्षुः कर्णयोः
श्रोत्रम्बाहुवोर्बलमूरुवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः (३८)

तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरप वा
एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति वाङ्म
आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते यो रुद्रो अग्नौ यो
अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय
नमो अस्त्वाहुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हुविर्भागाः (३९)

अन्ये शतरुद्रीयः हुत्वा गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा
चरमायामिष्टकायां नि दध्याद्वागधेयेनैवैनः शमयति तस्य त्वै
शतरुद्रीयः हुतमित्याहुर्यस्यैतदग्नौ क्रियत इति वसवस्त्वा
रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु पितरस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः
पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात्पान्तु द्युतानस्त्वा मारुतो
मरुद्भिर्नृत्तरतः पातु (४०)

देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्टाच्च पान्तु न वा
एतेन पूतो न मेध्यो न प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोक्षति

यत्सञ्चितमाज्येन प्रोक्षति तेन पृतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः॥ (४१)

दुधस्तनूरहविर्भागाः पातु द्वात्रिंशच्च॥ [९]

समीची नामासि प्राची दिक्तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता
यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च
नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्योजस्विनी नामासि दक्षिणा दिक्तस्यास्त
इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुः प्राची नामासि प्रतीची दिक्तस्यास्ते (४२)

सोमोऽधिपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची दिक्तस्यास्ते
वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजिरधिपत्नी नामासि बृहती दिक्तस्यास्ते
बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो वशिनी नामासीयं दिक्तस्यास्ते यमो-
ऽधिपतिः कल्माषग्रीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां
नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च (४३)

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्निं चित् रक्षन्ति
ताभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेयुर्यदेता
आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न
यजमानो हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवः
सलिलो निलिम्पा नाम (४४)

स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व इषवः सगरो वज्रिणो
नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहाः स्वप्नो व इषवो गह्वरोऽवस्थावानो
नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषवः समुद्रोऽधिपतयो नाम

स्थ॒ तेषां॑ व॒ उपरि॑ गृ॒हा व॒र्षं व॒ इष॒वोऽव॑स्वान्क्र॒व्या नाम॑ स्थ॒
पार्थि॑वास्तेषां॑ व॒ इह॒ गृ॒हाः (४५)

अन्नं॑ व॒ इष॑वो निमि॒षो वा॑तना॒मन्तेभ्यो॑ वो नम॒स्ते नो॑ मृडयत॒
ते यं द्वि॒ष्मो यश्च॑ नो॒ द्वेष्टि॑ तं वो॒ जम्भे॑ दधामि हु॒तादो॑ वा अ॒न्ये
दे॒वा अ॑हु॒तादोऽन्ये॑ तान॑ग्नि॒चिदे॒वोभ्या॑न्प्रीणाति द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेणै॒ता
आहु॑तीर्जुहोति भाग॒धेये॑नै॒वैनान्प्री॑णा॒त्यथो॑ खल्वा॑हुरिष्ट॒का वै दे॒वा
अ॑हु॒ताद् इति॑ (४६)

अ॒नुप॑रि॒क्रामं॑ जुहोत्य॒परि॒वर्गमे॒वैनान्प्री॑णातीम॒ऽस्तन॑मूर्ज॒स्वन्तं॑
धया॒पाम्प्र॒प्या॑तम॒ग्रे सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। उ॒थ्सं जुष॑स्व॒ मधु॑मन्तमूर्व॒
समु॑द्रिय॒ऽसद॑न॒मा वि॑शस्व। यो वा अ॒ग्निम्प्र॑युज्य॒ न वि॑मु॒ञ्चति॑
यथा॑श्चो॒ युक्तो॑ऽवि॒मुच्य॑मानः॒ क्षुध्य॑न्परा॒भव॑त्ये॒वम॑स्या॒ग्निः परा॑
भवति॑ तं परा॒भव॑न्तं॒ यज॑मानोऽनु॒ परा॑ भवति॒ सोऽग्निं॑ चि॒त्वा
लू॒क्षः (४७)

भ॒व॒तीम॑ऽस्तन॑मूर्ज॒स्वन्तं॑ धया॒पामि॑त्याज्य॒स्य पूर्णा॑ऽसुचं॑
जुहोत्येष॒ वा अ॒ग्नेर्वि॑मो॒को वि॑मुच्यै॒वास्मा॑ अन्नमपि॑ दधाति॒
तस्मा॑दाहु॒र्यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न सु॑धाय॒ऽह वै वा॒जी सु॑हितो
दधा॒तीत्य॒ग्निर्वा॒व वा॒जी तमे॒व तत्प्री॑णाति॒ स ए॑न॒म्प्री॑तः प्री॑णाति॒

वर्सीयान्भवति॥ (४८)

प्रतीची दित्तस्यास्ते द्विप्सो यश्च निलिम्पा नामेह गृहा इति लृक्षो वर्सीयान्भवति॥—[१०]

इन्द्राय॑ राज्ञे॑ सू॒करो॑ वरु॒णाय॑ राज्ञे॑ कृ॒ष्णो॑ य॒माय॑ राज्ञ॒ ऋश्यं॑
 ऋष॒भाय॑ राज्ञे॑ ग॒वयः॑ शा॒र्दूलाय॑ राज्ञे॑ गौरः॑ पु॒रुष॑राजाय॑ म॒र्कटः॑
 क्षिप्र॑श्येनस्य॒ वर्तिका॑ नील॑गोः क्रि॒मिः॑ सोम॑स्य॒ राज्ञः॑ कुलु॒ङ्गः॑
 सिन्धोः॑ शि॒शुमारो॑ हि॒मव॑तो ह॒स्ती॥ (४९)

इन्द्रायाष्टाविंशतिः॥—[११]

म॒युः प्रा॑जाप॒त्य ऊ॒लो ह॒लीक्ष्णो॑ वृष॒द॒शस्ते॑ धा॒तुः सर॑स्वत्यै
 शा॒रिः श्ये॒ता पु॑रुष॒वाग्सर॑स्वते॒ शुक्रः॑ श्ये॒तः पु॑रुष॒वागा॑र॒ण्योऽजो॑
 न॑कुलः श॒का ते॑ पौ॒ष्णा वा॒चे क्रौ॒ञ्चः॥ (५०)

मयुस्त्रयोविंशतिः॥—[१२]

अ॒पां न॒त्रै ज॒षो ना॒क्रो म॒करः॑ कुली॒कय॑स्तेऽकू॒पार॑स्य वा॒चे
 पै॒ङ्गरा॑जो भ॒गाय॑ कु॒षीत॑क आ॒ती वा॑ह॒सो दर्वि॑दा ते वा॒यव्या॑
 दि॒ग्न्यश्च॑क्रवा॒कः॥ (५१)

अपामेकान्नविंशतिः॥—[१३]

ब॒लाया॑ज॒गर आ॒खुः सृ॒ज॒या श॒यण॑ड॒कस्ते॑ मै॒त्रा मृ॒त्यवै॑ऽसि॒तो
 म॒न्यवै॑ स्व॒जः कु॑म्भी॒नसः॑ पुष्कर॒सादो॑ लौहि॒ताहि॑स्ते त्वा॒ष्ट्राः

प्रतिश्रुत्कायै वाहसः॥ (५२)

[१४]

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे गोधा कालंका दारवाघाटस्ते वनस्पतीनामेण्यहे
कृष्णो रात्रियै पिकः क्ष्विङ्का नीलशीर्ष्णी तैर्यम्णे धातुः
कत्कटः॥ (५३)

[१५]

सौरी बलाकश्यो मयूरः श्येनस्ते गन्धर्वाणां वसूनां कपिञ्जलो
रुद्राणां तित्तिरी रोहितकुण्डुणार्ची गोलत्तिका ता अफसरसामरण्याय
सृमरः॥ (५४)

[१६]

पृषतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कशस्तेऽनुमत्या अन्यवापो-
ऽर्धमासानाम्मासां कश्यपः क्यरिः कुटरुर्दात्यौहस्ते सिनीवाल्यै
बृहस्पतये शित्पुटः॥ (५)

[१७]

शका भौमी पात्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणामृतूनां जहंका
संवत्सराय लोपा कपोत उलूकः शशस्ते नैर्ऋताः कृकवाकुः
सावित्रः॥ (५६)

रुरु रौद्रः कृकलासः शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै
हरिणो मारुतो ब्रह्मणे शार्गस्तरक्षुः कृष्णः श्वा चेतुरक्षो गर्दभस्त
इतरजनानामग्नये धूङ्गा॥ (५७)

रुरुर्विशतिः॥ [१९]

अलज आन्तरिक्ष उद्रो मद्गुः पूवस्तेऽपामदित्यै
हंससार्चिरिन्द्राण्यै कीर्शा गृध्रः शितिकक्षी वार्ध्राणसस्ते
दिव्या द्यावापृथिव्या श्वावित्॥ (५८)

[२०]

सुपर्णः पार्जन्यो हंसो वृको वृषदशस्त ऐन्द्रा अपामुद्रो-
ऽर्यम्णे लोपाशः सिंहो नकुलो व्याघ्रस्ते महेन्द्राय कामाय
परस्वान्॥ (५९)

अलजः सुपर्णोऽष्टादशाष्टदश॥ [२१]

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेषी बभ्रुः सौम्यः पौष्णः श्यामः
शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यः शिल्पो वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो मारुतः कल्माष
ऐन्द्राग्नः संहितोऽधोरांमः सावित्रो वारुणः पेतृवः॥ (६०)

आग्नेयो द्वाविंशतिः॥ [२२]

अश्वस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजापत्या आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्ट्रौ
लोमशसक्थौ शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ धात्रे पृषोदरः सौर्यो बलक्षः

पेत्वः॥ (६१)

अश्वः षोडश॥ [२३]

अग्रयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनङ्घानधोरांमौ सावित्रौ पौष्णौ
रजतनाभी वैश्वदेवौ पिशङ्गौ तूपरौ मारुतः कल्माष आग्नेयः
कृष्णोऽजः सारस्वती मेषी वारुणः कृष्ण एकशितिपात्पेत्वः (६२)

अग्रयोऽनीकवते द्वाविंशतिः॥ [२४]

हिरण्यवर्णा अपां ग्रहान्भूतेष्टकाः सज्जः संवत्सरं प्रजापतिः स क्षुरपविरग्नेर्वै दीक्षयां सुवर्गाय तं
यत्र सूर्यतं प्रजापतिरुत्तुभी रोहितः पृश्निः शितिबाहरुन्नतः कर्णाः शुण्ठा इन्द्रायादित्यै सौम्या वारुणाः
सोमायैकादश पिशङ्गास्योविंशतिः॥ [२५] हिरण्यवर्णा भूतेष्टकाश्छन्दो
यत्कर्नीयाः सन्निवृद्धाग्निर्वारुणाश्चतुःपञ्चाशत्॥ 54॥ हिरण्यवर्णा निर्वक्षसः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः।
अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु।
यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यज्जनानाम्।
मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु।
यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति। याः
पृथिवीम्पयसोन्दन्ति (१)

शुक्रास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु। शिवेन मा चक्षुषा
पश्यतापः शिवया तनुवोप स्पृशत त्वचम्मे। सर्वा अग्नी
रप्सुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि धत्त। यददः
सम्प्रयतीरहावनंदता हते। तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो नामानि
सिन्धवः। यत्प्रेषिता वरुणेन ताः शीभं समवल्गता। (२)

तदाप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन। अपकामं
स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम्। इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वार्णाम्
वो हितम्। एको देवो अप्यतिष्ठस्यन्दमाना यथावशम्।
उदानिषुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते। आपो भद्रा घृतमिदापं
आसुरग्रीषोमौ बिभ्रत्याप इत्ताः। तीव्रो रसो मधुपृचाम् (३)

अरुंगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गन्तु। आदित्यश्याम्युत वा
शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ् आसाम्। मन्ये भेजानो अमृतस्य
तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न
ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य
भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य
क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे
यतस्व पृथिव्या सम्भव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा॥ (४)

उन्दन्ति समवल्गता मधुपृचाम्मातरो द्वाविंशतिश्च॥ [१]

अपां ग्रहान्गृह्णात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सवो-

ऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो
 उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित्
 आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति
 भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतम् (५)

वा आपस्तस्मादद्विरवतान्तमभि पिञ्चन्ति नार्तिमाच्छति
 सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदान्नं वा आपः
 पशव आपोऽन्नम्पशवोऽन्नादः पशुमान्भवति यस्यैता उपधीयन्ते
 य उ चैना एवं वेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरेणैवास्मै (६)

अन्नमव रुन्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते
 सयोन्येवान्नमव रुद्ध आ द्वादशात्पुरुषादन्नमत्यथो पात्रान्न छिद्यते
 यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि
 भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता
 उपधीयन्ते य उ (७)

चैना एवं वेद शुग्वा अग्निः सोऽध्वर्यु यजमानं
 प्रजाः शुचार्पयति यदप उपदधाति शुचमेवास्य शमयति
 नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानः शाम्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्ते-
 ऽपां वा एतानि हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति
 दिव्याभिरेवैनाः स० सृजति वर्षुकः पर्जन्यः (८)

भवति यो वा एतासामायतनं कृप्तिं वेदायतनवान्भवति कल्पतेऽस्मा अनुसीतमुप दधात्येतद्वा आसामायतनमेषा कृप्तिर्य एवं वेदायतनवान्भवति कल्पतेऽस्मै द्वन्द्वमन्या उप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या अन्नं वा इष्टका एतत्खलु वै साक्षादन्नं यदेष चरुर्यदेतं चरुमुपदधाति साक्षात् (९)

एवास्मा अन्नमव रुन्धे मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा अन्नं दधाति तस्मान्मध्यतोऽन्नमद्यते बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्नमव रुन्धे ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्यैष उपधीयते य उ चैनमेवं वेद॥ (१०)

अमृतमस्मै जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ पर्जन्यं उपदधाति साक्षात्सप्तचत्वारिंशच्च॥—[२]

भूतेष्टका उप दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते तत एवैनमव यजते तस्मादग्निचिथ्सर्वमायुरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवेष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरितवै प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते सूयते वा एष योऽग्निं चिनुते देवसुवामेतानि हवींषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां सवास्त एव (११)

अस्मै सवान्प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सवोऽग्निर्वरुणसवो राजसूयं ब्रह्मसवश्चित्यो देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभि पिञ्चत्यन्नस्यान्नस्याभि

पि॒ञ्चत्य॑न्नस्या॒न्नस्याव॑रुद्धौ पुरस्ता॑त्प्रत्य॒श्वम॑भि पि॒ञ्चति॑ पुरस्ता॑द्धि
प्र॒तीची॑नम॒न्नम॑द्यते शी॒र्षतो॑ऽभि पि॒ञ्चति॑ शी॒र्षतो॑ ह्यन्न॑म॒द्यत् आ
मुखा॑दन्वव॑स्त्रावयति (१२)

मुख॑त ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्यं॑ दधात्य॒ग्नेस्त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भि
पि॒ञ्चामी॑त्या॒हैष वा अ॒ग्नेः स॒वस्तेनै॒वैन॑म॒भि पि॒ञ्चति॑ बृह॒स्पते॑स्त्वा
साम्रा॑ज्येना॒भि पि॒ञ्चामी॑त्या॒ह ब्रह्म॑ वै दे॒वाना॑म्बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॒णैवैन॑म॒भि
पि॒ञ्चतीन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भि पि॒ञ्चामी॑त्या॒हेन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्नुप॒रिष्ठा॑द्

वै रा॑ज॒सूय॑स्य रू॒पं य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं चि॑नुत उ॒भावे॒व
लो॒काव॑भि ज॒यति॑ यश्च॒ राज॒सूये॑नेजा॒नस्य॑ यश्चा॒ग्निचि॑त् इन्द्र॑स्य
सुषु॑वा॒णस्य॑ दश॒धेन्द्रि॑यं वी॒र्यं॑ परा॑पत॒त्तद्दे॒वाः सौ॑त्राम॒ण्या
सम॑भरन्त्सू॒यते॒ वा ए॒ष यो॑ऽग्निं चि॑नुते॑ऽग्निं चि॒त्वा सौ॑त्राम॒ण्या
य॑जेतेन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्यं॑ सम्भृ॒त्यात्म॑न्धत्ते॥ (१४)

त ए॒वान्व॑स्त्रावयत्येतदु॒ष्टाच॑त्वारि॒शच्च॑॥ [३]

स॒जूर॑ब्दोऽया॑वभिः स॒जूरू॒षा अरु॑णीभिः स॒जुः सूर्य॑ एत॑शेन
स॒जोषा॑व॒श्विना॒ द॒सो॑भिः स॒जूर॑ग्निर्वै॒श्वान॑र इडा॑भिर्घृ॒तेन॒ स्वाहा॑
संव॑थ्स॒रो वा अ॒ब्दो मा॒सा अया॑वा उ॒षा अरु॑णी सूर्य॑ एत॑श
इ॒मे अ॒श्विना॑ संव॑थ्स॒रोऽग्निर्वै॒श्वान॑रः प॒शव॑ इडा॑ प॒शवो॑ घृ॒तं
संव॑थ्स॒रम्प॒शवो॑ऽनु प्र जा॑यन्ते संव॑थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ प॒शून्प्र ज॑नयति
दर्भ॑स्त॒म्बे जु॑होति॒ यत् (१५)

वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्दर्भास्तस्मिञ्जुहोति प्रैव जायते-
 ऽन्नादो भवति यस्यैवं जुहृत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्वागास्ता
 एव प्रीणात्यथो चक्षुरेवाग्नेः पुरस्तात्प्रति दधात्यनन्धो भवति य
 एवं वेदापो वा इदमग्ने सलिलमासीत्स प्रजापतिः पुष्करपर्णे
 वातो भूतोऽलेलायत्सः (१६)

प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्त्रिभिर्चिनुत
 तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्याम्पुरस्तादुपादधात्तच्छिरो-
 ऽभवत्सा प्राची दिग्यां दक्षिणत उपादधात्स दक्षिणः पक्षो-
 ऽभवत्सा दक्षिणा दिग्याम्पश्चादुपादधात्तत्पुच्छमभवत्सा प्रतीची
 दिग्यामुत्तरत उपादधात् (१७)

स उत्तरः पक्षोऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात्तत्पृष्ठमभवत्
 दिगियं वा अग्निः पश्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां
 तृन्दन्त्यभि शर्करां सर्वा वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते
 तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासते य एवं विद्वानग्निं चिनुते
 प्रत्येव (१८)

तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय
 सर्वासु दिक्ष्वर्धुकः स्वामेव तद्दिशमन्वेत्यपां वा अग्निः
 कुलायन्तस्मादापोऽग्निः हारुकाः स्वामेव तद्योनिम्प्र

विंशन्ति॥ (१९)

यदलेलायुधस उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च॥ [४]

संवत्सरमुख्यम्भृत्वा द्वितीये संवत्सर आग्नेयमष्टाकपालं
निर्वपेदेन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालम् बारहस्पत्यं चरुं
वैष्णवं त्रिकपालं तृतीये संवत्सरेऽभिजिता यजेत यदष्टाकपालो
भवत्यष्टाक्षरा गायत्र्याग्नेयं गायत्रमप्रातःसवनं प्रातःसवनमेव
तेन दाधार गायत्रं छन्दो यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा
त्रिष्टुगैन्द्रं त्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेन
दाधार त्रिष्टुभम् (२०)

छन्दो यद्द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं
जागतां तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो
यद्बारहस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन
दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव
तेन दाधार यत्तृतीये संवत्सरेऽभिजिता यजतेऽभिजित्यै
यत्संवत्सरमुख्यम्भिभर्तृममेव (२१)

तेन लोकं स्पृणोति यद्वितीये संवत्सरेऽग्निं चिनुते-
ऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत्तृतीये संवत्सरे यजतेऽमुमेव तेन
लोकं स्पृणोत्येतं वै परं आद्धारः कक्षीवाँ औशिजो वीतहव्यः
श्रायसस्त्रसदस्युः पौरुकुथ्स्यः प्रजाकामा अचिन्वत ततो वै ते

सहस्रं सहस्रम्पुत्रानविन्दन्त प्रथंते प्रजयां पशुभिस्ताम्रात्रामाप्नोति
यां तेऽगच्छन् य एवं विद्वानेतमग्निं चिनुते॥ (२२)

दाधारं त्रिष्टुभमिममेवैवं चत्वारि च॥ [५]

प्रजापतिरग्निमचिनुत स क्षुरपविर्भूत्वातिष्ठत्तं देवा बिभ्यन्तो
नोपायन्ते छन्दोभिरात्मानं छादयित्वोपायन्तच्छन्दसां छन्दस्त्वं
ब्रह्म वै छन्दांसि ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनङ्काष्णीं उपानहावुपं
मुञ्चते छन्दोभिरेवात्मानं छादयित्वाग्निमुपं चरत्यात्मनोऽहिंसायै
देवनिधिर्वा एष नि धीयते यदग्निः (२३)

अन्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति न वा प्रति प्र जानात्युखामा
क्रामत्यात्मानमेवाधिपां कुरुते गुप्त्या अथो खल्वाहुर्नाक्रम्येति
नैर्ऋत्युखा यदाक्रमेन्नैर्ऋत्या आत्मानमपि दध्यात्तस्मान्नाक्रम्या
पुरुषशीर्षमुपं दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मे गोपायेति
तादृगेव तत् (२४)

प्रजापतिर्वा अथर्वाग्निरेव दध्यङ्गुःथर्वणस्तस्येष्टंका
अस्थान्येतं ह वाव तदृषिर्भ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति
यदिष्टंकाभिरग्निं चिनोति सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मानमुष्मिल्लोके
भवति य एवं वेद शरीरं वा एतदग्रेर्यच्चित्यं आत्मा वैश्वानरो
यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सङ्स्कृत्य (२५)

अभ्यारौहति शरीरं वा एतद्यजमानः सङ्स्कुरुते यदग्निं चिनुते

यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सः स्फुट्यात्मनाभ्यारोहति
 तस्मात्तस्य नावं द्यन्ति जीवन्नेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुप
 दधातीयं वा अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं
 चिनुत एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमव
 रुन्धे॥ (२६)

अग्निस्तथस्फुट्याग्नेर्दशं च॥ [६]

अग्नेर्वै दीक्षया देवा विराजंमाप्नुवन्तिस्त्रो रात्रीर्दीक्षितः
 स्यात्त्रिपदा विराड्विराजंमाप्नोति षड्रात्रीर्दीक्षितः स्यात् षड्वा
 ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्नोति दश रात्रीर्दीक्षितः
 स्याद्दशाक्षरा विराड्विराजंमाप्नोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्वादश
 मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्नोति त्रयोदश
 रात्रीर्दीक्षितः स्यात्त्रयोदश (२७)

मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्नोति पञ्चदश
 रात्रीर्दीक्षितः स्यात्पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः
 संवत्सर आप्यते संवत्सरो विराड्विराजंमाप्नोति सप्तदश
 रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्वादश मासाः पञ्चर्तवः स संवत्सरः
 संवत्सरो विराड्विराजंमाप्नोति चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितः
 स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्नोति
 त्रिंशतः रात्रीर्दीक्षितः स्यात् (२८)

त्रिंशदक्षरा विराड्विराजमाप्नोति मासं दीक्षितः स्याद्यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति चतुरो मासो दीक्षितः
 स्याच्चतुरो वा एतम्मासो वसवोऽबिभरुस्ते पृथिवीमाजयन्गायत्रीं
 छन्दोऽष्टौ रुद्रास्तेऽन्तरिक्षमाजयन्त्रिष्टुभं छन्दो द्वादशादित्यास्ते
 दिवमाजयन्जगतीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृत्तमगच्छञ्छ्रेष्ठं देवानाम्
 तस्माद्द्वादश मासो भृत्वाग्निं चिन्वीत द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आतेष्टकमेनं चिनुतेऽथो
 व्यावृत्तमेव गच्छति श्रेष्ठं समानानाम्॥ (२९)

स्यात्रयोदश त्रिंशत् रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वै तैऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं यन्नान्वारोहैः सुवर्गाल्लो
 हीयेत पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हासीदन्तरिक्षमाक्रमिषं
 प्रजा मा मा हासीदिवमाक्रमिषं सुवर्गन्मेत्याहैष वा
 अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै
 यत्पक्षसंमितामिनुयात् (३०)

कर्नीयांसं यज्ञक्रतुमुपैयात्पापीयस्यस्यात्मनः प्रजा
 स्याद्वेदिसंमितामिनोति ज्यायांसमेव यज्ञक्रतुमुपैति
 नास्यात्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं
 चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि
 जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा

अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत तृतीयं
चिन्वानः (३१)

त्रिषाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति जानुदघ्नं
चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं
चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभैवान्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदघ्नं
चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्यैवामुं लोकमभ्यारोहति नाग्निं
चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो धास्यामीति न द्वितीयं चित्वान्यस्य
स्त्रियम् (३२)

उपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते
यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्यृध्येताथो खल्वाहुरप्रजस्यं
तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतःसिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो
बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय त्रीणि वाव रेतारसि पिता
पुत्रः पौत्रः (३३)

यद्वे रेतःसिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्द्यात्तिस्त्र उपं
दधाति रेतसः सन्तत्या इयं वाव प्रथमा रेतःसिग्वाग्वा इयं
तस्मात्पश्यन्तीमाम्पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया प्राणो
वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षम्पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा
असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूम्पश्यन्ति चक्षुर्यजुषेमां च (३४)

अमुं चोपं दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां क्लृप्त्या
अथो प्राणानामिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्य त इष्टस्य

वी॒तस्य॒ द्रवि॑णे॒ह भ॑क्षी॒येत्या॑ह॒ स्तु॒तश॑स्त्रे ए॒वैतेन॑ दु॒हे पि॒ता
मा॒त॒रि॒श्वाच्छि॑द्रा पु॒दा धा॒ अच्छि॑द्रा उ॒शिजः॑ पु॒दानु॑ तक्षुः सोमो॑
वि॒श्ववि॑न्ने॒ता नैष॑द्ब॒हस्पति॑रु॒क्थाम॑दानि श॒सिष॑दित्या॒हैत॒द्वा
अ॒ग्नेरु॒क्थन्ते॑नै॒वैन॑मनु॒ श॒सति॑॥ (३५)

मि॒नूया॒तृती॑यं चि॒न्वा॒नस्त्रि॑यं पौ॒त्रंश्च॒ वै स॒प्तद॑श च॥ [८]

सू॒यते॒ वा ए॒षोऽग्नी॑नां य उ॒खायां॑ भ्रि॒यते॒ यद॑धः सा॒दये॑द्गर्भाः
प्र॒पादु॑काः स्यु॒रथो॒ यथा॑ स॒वात्प्र॑त्यव॒रोह॑ति ता॒दृगे॒व तदा॑स॒न्दी
सा॑दयति॒ गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्रपा॑दा॒याथो॑ स॒वमे॑वैनं करोति॒ गर्भो॑
वा ए॒ष यदु॑ख्यो॒ योनिः॑ शि॒क्यं यच्छि॑क्या॒दुखां॑ नि॒रूहे॑द्योने॒र्गर्भं॑
नि॒रह॑ण्या॒थप॑डु॒द्याम॑ शि॒क्यं भ॑वति षो॒ढावि॑हितो वै (३६)

पु॒रुष॑ आ॒त्मा च॒ शिर॑श्च च॒त्वार्य॑ङ्गा॒न्या॒त्मन्ने॑वैन॒म्बिभ॑र्ति प्र॒जा-
प॑तिर्वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्यो॒खा चो॒लूख॑लं च॒ स्तनौ॑ ताव॑स्य प्र॒जा
उ॒प जी॑वन्ति॒ यदु॑खां चो॒लूख॑लं चो॒प॒धाति॑ ताभ्या॑मे॒व यज॑मानो-
ऽमु॒ष्मि॑ल्लोके॒ऽग्निं दु॑हे संव॒त्सरो॑ वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्य॑ त्रेधा॒विहि॑ता
इ॒ष्टकाः॑ प्राजाप॒त्या वै॑ष्ण॒वीः (३७)

वै॒श्व॒क॒र्म॒णीर॑हो॒रात्रा॑ण्ये॒वास्य॑ प्राजाप॒त्या यदु॑ख्यं॒म्बिभ॑र्ति
प्राजाप॒त्या ए॒व तदु॑प॒ धत्ते॒ यत्स॑मि॒धं आ॑दधाति॒ वैष्ण॑वा वै
व॒न॒स्पत॑यो वैष्ण॒वीरे॒व तदु॑प॒ धत्ते॒ यदि॑ष्ट॒काभि॑र॒ग्निं चि॑नोती॒यं
वै वि॒श्वक॑र्मा वै॒श्वक॑र्म॒णीरे॒व तदु॑प॒ धत्ते॒ तस्मा॑दाहु॒स्त्रिवृ॑द॒ग्निरिति॑

तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत यदस्यान्यश्चिनुयाद्यत्तं
दक्षिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य वृञ्जीत योऽस्याग्निं चिनुयात्तं
दक्षिणाभी राधयेदग्निमेव तथस्पृणोति॥ (३८)

पोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो विश्वेति॥ [९]

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्य
पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दक्षिणम्पक्षं वर्षाभिः पुच्छं
शरदोत्तरम्पक्षं हेमन्तेन मध्यं ब्रह्मणा वा अस्य तत्पूर्वार्धमचिनुत
क्षत्रेण दक्षिणम्पक्षम्पशुभिः पुच्छं विशोत्तरम्पक्षमाशया मध्यं य एवं
विद्वानग्निं चिनुत ऋतुभिरेवेन चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव (३९)

रुन्दे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्यानमत्यन्नं रोचत इयं वाव
प्रथमा चित्तिरोषधयो वनस्पतयः पुरीषमन्तरिक्षं द्वितीया वयांसि
पुरीषमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीषं यज्ञश्चतुर्थी दक्षिणा पुरीषं
यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषं यत्रिचितीकं चिन्वीत यज्ञं
दक्षिणामात्मानं प्रजामन्तरियात्तस्मात्पञ्चचितीकश्चेत्य एतदेव
सर्वं स्पृणोति यत्तिस्रश्चितयः (४०)

त्रिवृद्धाग्निर्यद्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति
पाङ्क्तुः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः
पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव
पुरुषस्तः स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये

प्रति तिष्ठति संवत्सरो वै षष्ठी चित्तिरुक्तवः पुरीषः षड्विंशतयो
भवन्ति षट्पुरीषाणि द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः
संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥ (४१)

अव चित्तयः पुरीषं पञ्चदश च॥ [१०]

रोहितो धूम्ररोहितः कर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्या बभ्रुररुणबभ्रुः
शुकबभ्रुस्ते रौद्राः श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवस्ते पितृदेवत्यास्तिस्रः
कृष्णा वशा वारुण्यस्तिस्रः श्वेता वशाः सौर्यो मैत्राबारहस्पत्या
धूम्रललामास्तूपराः॥ (४२)

[११]

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णी
बलक्षी ताः सारस्वत्यः पृषती स्थूलपृषती क्षुद्रपृषती ता
वैश्वदेव्यस्तिस्रः श्यामा वशाः पौष्ण्यस्तिस्रो रोहिणीवशा मैत्रियं
ऐन्द्राबारहस्पत्या अरुणललामास्तूपराः॥ (४३)

रोहितः पृश्निः षड्विंशतिः षड्विंशतिः॥ [१२]

शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त ऐन्द्रवायवाः
शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः समन्तशितिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः
शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त आश्विनास्तिस्रः
शिल्पा वशा वैश्वदेव्यस्तिस्रः श्येनीः परमेष्ठिनै सोमापौष्णाः

श्यामललामास्तूपराः॥ (४४)

[१३]

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितिपृष्ठः
शितिभसुत्त ऐन्द्राबारहस्पत्याः शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त
ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्त्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्त्रो धात्रे पृषोदरा
ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः॥ (४५)

शितिबाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः॥ [१४]

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्नये यविष्ठाय त्रयो
नकुलास्तिस्त्रो रोहिणीस्त्र्यव्यस्ता वसूनान्तिस्त्रोऽरुणा दित्यौह्यस्ता
रुद्राणां सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः॥ (४६)

कर्णास्त्रयोविंशतिः॥ [१५]

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोककर्णास्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय
लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्तिस्त्र आदित्यानान्निवत्सा
ऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तूपराः॥ (४७)

शुण्ठा विंशतिः॥ [१६]

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः
शितिककुद इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्तिस्त्रस्तुयौह्यः

साध्याना॑न्ति॒स्रः प॑ष्ठौ॒ह्यो विश्वे॑षां दे॒वाना॑मा॒ग्नेन्द्राः॑ कृष्णल॑लामास्तूपराः

इन्द्रा॑य॒ राज्ञे॑ द्वावि॑ंशतिः॥ [१७]

अदित्यै॑ त्रयो॑ रोहितै॒ता इन्द्रा॑ण्यै त्रयः॑ कृष्णै॒ताः कु॒र्व्वे
त्रयो॑ऽरुणै॒तास्तिस्रो॑ धे॒नवो॑ रा॒कायै॑ त्रयो॑ऽनु॒द्वाहः॑ सिनीवा॒ल्या
आ॑ग्नावैष्ण॒वा रोहि॑तललामास्तूपराः॥ (४९)

अदित्या॑ अष्टा॑दशः॥ [१८]

सौ॒म्यास्त्रयः॑ पि॒शङ्गाः॒ सोमा॑य॒ राज्ञे॑ त्रयः॑ सा॒रङ्गाः॒ पार्ज॑न्या
नभो॑रूपास्तिस्रो॑ऽजा म॒ल्हा इन्द्रा॑ण्यै तिस्रो॑ मे॒ष्य आ॑दित्या
द्या॑वापृथि॒व्या मा॒लङ्गास्तूप॑राः॥ (५०)

सौ॒म्या एका॑त्रवि॑ंशतिः॥ [१९]

वा॒रुणा॑स्त्रयः॑ कृष्णल॑लामा वरु॑णाय॒ राज्ञे॑ त्रयो॑ रोहि॑तोललामा
वरु॑णाय रि॒शाद॑से त्रयो॑ऽरुणल॑लामाः शिल्पा॑स्त्रयो॑ वैश्वदे॒वास्त्रयः॑
पृ॒श्नयः॑ सर्वदे॒वत्या॑ ऐन्द्रा॑सूराः श्येत॑ललामास्तूपराः॥ (५१)

वा॒रुणा॑ वि॑ंशतिः॥ [२०]

सोमा॑य स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न॒द्वाहा॑विन्द्रा॒ग्निभ्या॑मो॒जोदा॑भ्यामु॒ष्टा॑रा
भ्या॑ बलदाभ्या॑ सीरवा॒हाव॑वी द्वे धे॒नू भौ॒मी दि॒ग्भ्यो वड॑बे द्वे धे॒नू
भौ॒मी वैरा॑जी पु॒रुषी॑ द्वे धे॒नू भौ॒मी वा॒यव॑ आ॒रोह॑णवा॒हाव॑न॒द्वाहौ॑

वारुणी कृष्णे वशे अराड्यौ दिव्यावृषभौ परिमरौ॥ (५२)

सोमाय स्वराज्ञे चतुस्त्रिंशत्॥ [२१]

एकादश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कल्माषः
किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्राः सौरीर्नवं श्वेता वशा अनूबन्ध्या
भवन्त्याग्नेय ऐन्द्राग्र आश्विनस्ते विशालयूप आ लभ्यन्ते॥ (५३)

एकादश पञ्चविंशतिः॥ [२२]

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रैष्माः पृषन्तस्त्रयो
वार्षिकाः पृश्नयस्त्रयः शारदाः पृश्निसक्थास्त्रयो हैमन्तिका
अवलिप्तास्त्रयः शैशिराः संवत्सराय निवक्षसः (५४)

पिशङ्गा विंशतिः॥ [२३]

यो वा अयंथादेवतन्त्वामग्र इन्द्रस्य चित्तिं यथा वै वयो वै यदाकूताद्यास्तै अग्ने मयि गृह्णामि प्रजापतिः
सोऽस्मात्थेतैगान् वाजं कूर्मान् योक्तुं मित्रावरुणाविन्द्रस्य पूष्ण ओजं आनन्दमहरग्नेर्वायोः पन्थाङ्कमैद्यौस्तेऽग्निः
पशुरांसीत्थद्विंशतिः॥ [२४] यो वा एवाहुतिमभवन्पृथिभिर्वरुध्यान्न्दमष्टौपञ्चाशत्॥ 58॥ यो वा अयंथादेवतं
यद्यवजिघ्रंसि॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

यो वा अयंथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो वृश्च्यते
 पापीयान्भवति यो यंथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 वसीयान्भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चितिमभि मृशेत्रिष्टुभा
 द्वितीयां जगत्या तृतीयामनुष्टुभा चतुर्थीम्पङ्क्या पञ्चमीं
 यंथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवतीडांयै
 वा एषा विभक्तिः पशव इडां पशुभिरेनम् (१)

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
 नार्तिमार्च्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिण-
 स्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते रूपम्प्राजापत्योऽश्वः
 साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा
 अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहः (२)

रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि
 मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते हिरण्यपात्रम्मधोः
 पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या चित्रवत्यावेक्षते चित्रमेव
 भवति मध्यन्दिनेऽश्वमव घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष
 प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्वधोति॥ (३)

त्वामग्ने वृषभं चेकिंतानम्पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम्। अस्थूरि णो
गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा सः शिंशाधि। पशवो वा
एते यदिष्टकाश्चित्यामृषभमुप दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे
करोति प्रजननाय तस्माद्यथेयूथ ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां
यां त्वां रात्र्युपासते। प्रजाः सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्नवत्।
प्राजापत्याम् (४)

एतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं क्रियते
तदेवैतयाव रुद्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा तयैव यजमानो-
ऽमुष्मिल्लोकेऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनादित्या
वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः
स्वस्ति। सुवर्गाय वा एष लोकाय (५)

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्यः
समिन्द्र इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै शतायुधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहे। शतं
यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा। ये
चत्वारः पथर्यो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां यो
अज्यानिमर्जीतिमा वहत्तस्मै नो देवाः (६)

परि दत्तेह सर्वे। ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः
सुवितं नो अस्तु। तेषामृतूनाः शतशारदानां निवात एषामभये

स्याम। इदुवत्सरायं परिवत्सरायं संवत्सरायं कृणुता बृहन्नमः।
 तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगर्जीता अहताः स्याम। भद्रान्नः
 श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः
 पितो (७)

आ विशस्व शं तोकायं तनुवै स्योनः। अज्यानीरेता उप
 दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सर ओषधीः
 पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य आग्रयणं निरूप्यत इत्येता हि
 तद्देवता उदजयन् यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं
 निरूप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्संवत्सरम्प्रीणाति
 न देवताभ्यः समदं दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह
 हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥ (८)

प्राजापत्यां लोकायं देवाः पितो दध्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च॥ [२]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पशः। यो
 नः पुरस्तादक्षिणतः पश्चादुत्तरतोऽघायुरभिदासत्येतं सो-
 ऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयन्ता आसन्तेऽसुरा दिग्भ्य आबाधन्त
 तां देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव
 तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानपं नुदते दिक्षूपं (९)

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यूहतेऽग्नाविष्णू सजोषंसेमा

वर्धन्तु वा॒ गिरः॑। द्यु॒मैर्वा॑जै॒भिरा॑ ग॒तम्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति
 यन्न दे॒वता॑यै जुह्वत्यथ॑ कि॒न्दे॒व॒त्या॑ वसो॒धरि॑त्य॒ग्निर्व॑सुस्तस्यैषा
 धारा॒ विष्णुर्व॑सुस्तस्यैषा धारा॑ग्रावैष्ण॒व्यर्चा॑ वसो॒र्धारा॑ जुहोति
 भा॒ग॒धे॒यै॒नै॒वैनौ॑ सम॑र्धयत्यथो॑ ए॒ताम् (१०)

ए॒वाहु॑तिमा॒यत॑नवतीं करोति॒ यत्काम॑ ए॒नां जु॑होति॒ तदे॒वाव॑
 रु॒न्धे रु॒द्रो वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्यै॒ते त॒नुवौ॑ घो॒रान्या॑ शि॒वान्या॑
 यच्छ॑तरु॒द्रीयं॑ जुहोति॒ यैवा॑स्य॒ घोरा॑ त॒नूस्तां॑ तेन॑ शमयति॒
 यद्व॑सो॒र्धारा॑ जुहोति॒ यैवा॑स्य॒ शिवा॑ त॒नूस्तां॑ तेन॑ प्रीणाति॒ यो वै
 वसो॒र्धारा॑यै (११)

प्र॒ति॒ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यदा॑ज्यमुच्छि॒ष्येत॑ तस्मि॒न्ब्र॒ह्मो॒दन॑म्य॒चे
 प्रा॒श्नी॑युरे॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रो यद्वा॑ह्म॒ण ए॒षा खलु॑ वा अ॒ग्नेः
 प्रि॒या त॒नूर्य॑द्वै॒श्वान॒रः प्रि॒याया॑मे॒वैनौ॑ त॒नुवां॑ प्रति॑ ष्ठापयति॒ चत॑स्रो
 धे॒नू॒र्दद्या॑त्ताभिरे॒व यज॑मानोऽमुष्मि॑ल्लो॒केऽग्निं॑ दु॒हे॥ (१२)

उपै॒तान्धा॑रा॒यै षट्त्वारि॑० शच्च॥

[३]

चि॒त्तिं॒ञ्जु॑होमि॒ मन॑सा घृ॒तेने॑त्या॒हादा॑भ्या॒ वै ना॒मैषा॑हु॒तिर्वै॑श्वकर्म॒णी
 नैनं॑ चि॒क्या॒न॒म्रातृ॑व्यो द॒भ्रो॒त्यथो॑ दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रु॒न्धेऽग्ने॑ तम॒द्येति॑
 प॒ङ्क्या॑ जुहोति॒ प॒ङ्क्या॑हु॒त्या यज्ञ॑मुखमा॒रभ॑ते स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने
 स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इ॒त्याह॑ हो॒त्रा ए॒वाव॑ रु॒न्धेऽग्नि॑र्दे॒वेभ्यो॑
 ऽपा॑क्रामद्वा॒ग॒धेय॑म् (१३)

इच्छमानस्तस्मा एतद्भागधेयम्प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि
 खलु वा एष जातो यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा अन्नमपि
 दधाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ कास्याहवनीय इत्यसावादित्य इति
 ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुह्वति (१४)

य एवं विद्वानग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्यग्ने यशस्विन्
 यशसेममर्पयेन्द्रावतीमपचितीमिहा वह। अयम्मूर्धा परमेष्ठी
 सुवर्चाः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु। भद्रम्पश्यन्त उप सेदुरग्रे
 तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रम्बलमोजश्च जातं तदस्मै
 देवा अभि सं नमन्तु। धाता विधाता परमा (१५)

उत सन्दृक्प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा। स्तोमाश्छन्दांसि
 निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमाम। अभ्यावर्तध्वमुप
 मेत साकमयः शास्ताधिपतिर्वो अस्तु। अस्य विज्ञानमनु सः
 रभध्वमिमम्पश्चादनु जीवाथ सर्वे। राष्ट्रभृत एता उप दधात्येषा
 वा अग्नेश्चिती राष्ट्रभृतयैवास्मिन्नाष्ट्रं दधाति राष्ट्रमेव भवति
 नास्माद्राष्ट्रम्भ्रशते॥ (१६)

भागधेयजुह्वति परमा राष्ट्रं दधाति सप्त च॥ [४]

यथा वै पुत्रो जातो म्रियत एवं वा एष म्रियते यस्याग्निरुख्यं
 उद्वायति यन्निर्मन्थ्यं कुर्याद्विच्छिन्द्याद्भातृव्यमस्मै जनयेत्स एव पुनः

परीध्यः स्वादेवैनं योनेर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति तमो वा
 एतं गृह्णाति यस्याग्निरुख्यं उद्धारयति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा
 धेनुर्दक्षिणा तमसा (१७)

एव तमो मृत्युमपं हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं
 ज्योतिषैव तमोऽपं हतेऽथो तेजो वै हिरण्यन्तेज एवात्मन्धत्ते सुवर्न
 घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्न शुक्रः स्वाहा सुवर्न ज्योतिः
 स्वाहा सुवर्न सूर्यः स्वाहार्को वा एष यदग्निरसावादित्यः (१८)

अश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्काश्वमेधयोरेव ज्योतींषि सं
 दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधी यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे
 सलिलमासीत्स एतां प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त
 तदियमभवत्तं विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोको-
 ऽस्तीति (१९)

अब्रवीत्स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदन्तरिक्षमभवत्
 यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकौऽस्तीत्यब्रवीत्स
 विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवी-
 उपाधत्त ता दिशः (२०)

अभवन्त्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकौ-
 ऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुप वामायानीति
 नेह लोकौऽस्तीत्यब्रूताः स एतां तृतीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त
 तदसावभवत्स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वा (२१)

आया॒नीति॒ नेह॒ लो॒कोऽस्तीत्य॑ब्रवी॒त्स विश्व॑कर्माणं च
 य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॑ वा॒माया॒नीति॒ नेह॒ लो॒कोऽस्तीत्य॑ब्रूता॒ः स
 पर॑मे॒ष्ठिन॑मब्रवी॒दुप॑ त्वाया॒नीति॒ केन॑ मो॒पैष्य॑सीति॒ लोकं
 पृ॒णयेत्य॑ब्रवी॒त्तं लोकं॑ पृ॒णयो॒पैत्तस्मा॑दया॒तयाम्नी॑ लोकं पृ॒णा-
 या॒तयामा॑ ह्य॒सौ (२२)

आ॒दि॒त्यस्ता॑नृष॒योऽब्रुव॑न्नुप॒ व आया॑मेति॒ केन॑ न उ॒पैष्य॑थेति॒
 भू॒मेत्य॑ब्रुव॒न्तां द्वाभ्यां॑ चि॒तीभ्या॑मु॒पाय॑न्त्स पञ्च॑चितीकः॒ सम॑पद्यत
 य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं चि॑नुते भू॒याने॒व भ॑वत्य॒भीमाँल्लो॒काञ्ज॑यति वि॒दुरे॑न
 दे॒वा अथो॑ ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यं गच्छति॥ (२३)

तम॑साऽऽदि॒त्योऽस्तीति॑ दि॒शं आ॒दि॒त्यः प्र॒जाप॑तिमब्रवी॒दुप॑ त्वाऽसौ पञ्च॑चत्वारि॒ःशच॑॥ — [५]

वयो॒ वा अ॒ग्निर्यद॑ग्नि॒चित्प॒क्षिणो॑ऽश्नी॒यात्तमे॒वाग्नि॑म॒द्यादा॑र्तिमा॒र्च्छे
 व्र॒तं च॑रे॒त्संव॑त्सरः॒ हि व्र॒तं नाति॑ प॒शुर्वा ए॒ष यद॑ग्निर॒हिन॑स्ति॒ खलु॑
 वै तम्प॒शुर्य॑ ए॒नम्पु॑रस्ता॒त्प्रत्य॑ञ्चमु॒पच॑रति॒ तस्मा॑त्प॒श्चात्प्रा॑डु॒पच॑र्य
 आ॒त्मनो॑ऽहिः॒सायै॑ तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मे यच्छ॒ पृथि॑वीं यच्छ॒ (२४)

पृ॒थि॒व्यै मा॑ पाहि॒ ज्योति॑रसि॒ ज्योति॑र्मे यच्छा॒न्तरि॑क्षं
 यच्छा॒न्तरि॑क्षान्मा पाहि॒ सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दिवो॑
 मा॑ पा॒हीत्या॑हैताभि॒र्वा इ॒मे लो॒का वि॑धृता॒ यदे॒ता उ॑प॒दधा॑त्येषां
 लो॒कानां॑ वि॑धृत्यै॒ स्वय॑मातृ॒ण्णा उ॑प॒धाय॑ हिर॒ण्येष्ट॑का उ॒प
 दधा॑ती॒मे वै लो॒काः स्व॑यमातृ॒ण्णा ज्योति॑र॒हिर॑ण्यं यथ॑स्वयमातृ॒ण्णा

उपधाय (२५)

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुते-
ऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति यास्तै अग्ने सूर्ये
रुचं उद्यतो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय
नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी
ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं नो धेहि (२६)

ब्राह्मणेषु रुचं राजंसु नस्कृधि। रुचं विश्वेषु शूद्रेषु मयि धेहि
रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिक्यानस्य यश इन्द्रियं गच्छत्यग्निं
वा चितमीजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यश इन्द्रियं धत्त
ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामन्ति तत्त्वां यामि
ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा (२७)

जुहुयाच्छान्तिरेवैषाग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष योऽग्निं
चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति योऽग्निं चित्वा
स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिक्षया यजेत मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनो-
ऽस्कन्दाय यो वा अग्निमृतुस्थां वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति
प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो वा अग्निः (२८)

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो
वर्षाः पुच्छः शरदुत्तरः पक्षो हेमन्तो मध्यम्पूर्वपक्षाश्चितयो-
ऽपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं

वेद॒र्तुर्ऋ॒तुस्मै॒ कल्प॑मान॒ एति॒ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒तं
ज्यैष्ठ्य॑कामो न्य॒धत्त॑ ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑मगच्छ॒द्य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं
चि॒नुते॒ ज्यैष्ठ्य॑मे॒व गच्छ॑ति॥ (२९)

पृथि॒वीं यच्छ॒ यध्व॑यमातृ॒णा उ॑प॒धाय॑ धे॒ह्युचा॑ग्निश्चि॒नुते॒ त्रीणि॑ च॥ [६]

यदा॒कू॒ता॒थ्स॒मसु॑स्रोद्धृ॒दो वा॒ मन॑सो वा॒ सम्भृ॑तं चक्षु॒षो वा॒।
तम॒नु प्रेहि॑ सु॒कृत॑स्य॒ लोकं॑ यत्र॒र्षयः॑ प्रथम॒जा ये पु॑रा॒णाः। ए॒त॒श्च
स॒धस्थ॑ परि॒ ते द॑दामि॒ यमा॒वहा॑च्छे॒वधिं॑ जा॒तवे॑दाः। अ॒न्वा॒गन्ता॑
य॒ज्ञप॑ति॒र्वो अत्र॑ त॒श्च स्म॑ जानी॒त पर॑मे व्यो॒मन्। जा॒नी॒तादे॑नं पर॒मे
व्यो॒म॒न्दे॒वाः स॒धस्था॑ वि॒द रू॒पम॑स्य। यदा॒गच्छा॑त् (३०)

पृ॒थिभि॑र्दे॒व्याना॑रि॒ष्टापूर्ते॑ कृ॒णु॒तादा॒विर॑स्मै। सम्प्र च्य॒वध्व॑म॒नु
सम्प्र या॒ताग्ने॑ प॒थो दे॒व्याना॑न्कृ॒णुध्व॑म्। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑
अ॒ध्युत्तर॑स्मिन्वि॒श्वे दे॒वा यज॑मानश्च सी॒दत॑। प्र॒स्तरे॑ण॒ परि॑धि॒ना
सु॒चा वे॒द्या च ब॒र्हिषा॑। ऋ॒चेमं॑ य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे।
यदि॑ष्टं यत्प॒रा॒दानं॑ यद्दत्तं या च॒ दक्षि॑णा। तत् (३१)

अ॒ग्निर्वै॑श्वक॒र्मणः॑ सुव॑र्दे॒वेषु॑ नो दधत्। येना॑ स॒हस्रं॑ वह॑सि॒
येना॑ग्ने॒ सर्व॑वेद॒सम्। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे। येना॑ग्ने॒
दक्षि॑णा यु॒क्ता य॒ज्ञं वह॑न्त्यृ॒त्विजः॑। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑
गन्त॒वे। येना॑ग्ने॒ सुकृ॑तः प॒था मधो॑र्धारा॒ व्यान॑शुः। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑
वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॒वे। यत्र॑ धारा॒ अन॑पेता॒ मधो॑र्धृतस्य॑ च॒ याः।

तदग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्॥ (३२)

आगच्छात्तद्व्यानुशुस्तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥ [७]

यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अर्चिः। ये ते अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन्। उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वा हैतस्य क्रियते किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्रेऽन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति यास्ते अग्ने समिधो यानि (३३)

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयञ्चितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वन्नजरं सुवीरं ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह (३४)

दिश एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याह ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजां पशूञ्छन्दांस्यव रुन्देऽथो प्रजाभ्य एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोभ्यो-

ऽवरुद्धं चिनुते॥ (३५)

यान्यग्रय इत्याहेष्टकानां षोडश च॥ [८]

मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय।
मयि प्रजाम्मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः।
यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमर्त्यो मर्त्या आविवेश।
तमात्मन्यरि गृह्णीमहे वयं मा सो अस्मा अवहाय परा
गात्। यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वो-
ऽग्निस्तमपि (३६)

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्ते-
ऽपक्रामुंका अस्मात्पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहात्मन्नेव
स्वमग्निं दाधार नास्मात्पशवोऽपं क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यन्मृचापश्चाग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाद्विश्वाग्निश्चीयत इति
यदद्विः संयौति (३७)

आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेवैनं स संजति यन्मृदा
चिनोतीयं वा अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति यन्मृदा चाद्विश्वाग्निश्चीयतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत इति
यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्रयो वै छन्दांसि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं
वा अग्निर्वैश्वानरो यत् (३८)

मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उपं दधाति

ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं
 तेजं एवात्मन्यत्ते यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु
 प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीम्पुरस्तादुप दधाति
 त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीम्पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिम्मध्यं एष वा
 अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वाश्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति
 सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव दिशम्प्र वयति तस्माद्विशि
 दिक्प्रोता॥ (३९)

अपिं सं योतिं वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः प्राङ्माद्रवत्तस्मा
 अश्वम्प्रत्यास्यथ्स दक्षिणावर्तत तस्मै वृष्णिम्प्रत्यास्यथ्स
 प्रत्यङ्मावर्तत तस्मा ऋषभम्प्रत्यास्यथ्स उदङ्मावर्तत तस्मै
 बस्तम्प्रत्यास्यथ्स ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषम्प्रत्यास्यत् यत्पशुशीर्षाण्युप
 सर्वत एवैनम् (४०)

अवरुध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चक्षुष्मतीरिष्टका
 यत्पशुशीर्षाणि यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव यजमानो-
 ऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति
 मृदाभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वाय पशुर्वा एष यदग्निरन्नम्पशवं एष
 खलु वा अग्निर्यत्पशुशीर्षाणि यं कामयेत कनीयोऽस्यान्नम् (४१)

स्यादिति सन्तरां तस्य पशुशीर्षाण्युप दध्यात्कनीय

ए॒वास्यान्न॑म्भवति॒ यं का॒मये॑त सु॒माव॑द॒स्यान्न॑ऽ स्या॒दिति॑
म॒ध्यत॑स्तस्योप॑ द॒ध्यात्स॑माव॑दे॒वास्यान्न॑म्भवति॒ यं का॒मये॑त
भूयो॒ऽस्यान्न॑ऽ स्या॒दित्यन्ते॑षु तस्य॑ व्यु॒दूह्योप॑ द॒ध्यादन्त॑त ए॒वास्मा॑
अन्न॑मव॑ रुन्धे भूयो॒ऽस्यान्न॑म्भवति॥ (४२)

ए॒नम॑स्यान्न॑म्भूयो॒स्यान्न॑म्भवति॥ [१०]

स्ते॒गान्द॑ऽष्टा॑भ्याम्मु॒ण्डूका॑ञ्ज॒म्यैभि॑राद॑कां खा॒देनो॑र्जः
स॑सू॒देनार॑ण्यं जा॒म्बीले॑न॒ मृद॑म्ब॒स्वैभिः॑ शर्क॑राभि॒रव॑का॒मव॑काभिः
शर्क॑रामु॒त्सादे॑न॒ जि॒ह्वा॒मव॑क्र॒न्देन॑ ता॒लुः सर॑स्वतीं जिह्वा॒ग्रेण॑॥ (४३)

स्ते॒गान्द्वावि॑शतिः॥ [११]

वाज॑ः ह॒नूभ्या॑म॒प आ॒स्ये॒नादि॒त्याञ्छ्रु॑भि॒रुप॑या॒मम॑धरे॒णोष्ठे॑न॒
सदु॑त्तरे॒णान्त॑रे॒णानू॑का॒शम्प्र॑का॒शेन॑ बा॒ह्यऽ स्त॑नयि॒तुं नि॑र्बा॒धेन॑
सूर्या॑ग्नी चक्षु॑भ्यां वि॒द्युतौ॑ क॒नान॑काभ्याम॒शनि॑म्म॒स्तिष्के॑ण॒
बल॑म्म॒ञ्जभिः॑॥ (४४)

वाजं॑ पञ्च॑वि॒शतिः॥ [१२]

कूर्मा॑ञ्छ्रु॒फैर॑च्छ॒लाभिः॑ क॒पिञ्ज॑ला॒न्त्साम॑ कु॒ष्ठिका॑भिर्ज॒वं
जङ्घा॑भि॒रग॒दं जा॒नुभ्यां॑ वी॒र्यं॑ कु॒हाभ्यां॑ भ॒यम्प्र॑चा॒लाभ्या॑म्
गुहो॑प॒पक्षा॑भ्याम॒श्विना॑व॒स॑भ्या॒मदि॑तिः शी॒र्ष्णा नि॑र्ऋ॒तिं

निर्जाल्मकेन शीर्ष्णा॥ (४५)

कूर्मान्नयोंवि९शतिः॥ [१३]

योक्त्रं गृध्राभिर्युगमानंतेन चित्तम्मन्याभिः सङ्क्रोशान्प्राणैः
प्रकाशेन त्वचं पराकाशेनान्तराम्मशकान्केशैरिन्द्रः स्वपसा वहैन
बृहस्पति९ शकुनिसादेन रथमुष्णिहाभिः॥ (४६)

योक्त्रमेकवि९शतिः॥ [१४]

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यामिन्द्राग्नी शिखण्डाभ्यामिन्द्राबृहस्पती
ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू अष्टीवद्धा९ सवितारम्पुच्छेन गन्धर्वाञ्छेपेनाप्सस
मुष्काभ्याम्पवमानम्पायुना पवित्रम्पोत्राभ्यामाक्रमणं स्थूराभ्यां
प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्याम्॥ (४७)

[१५]

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजस्यन्दिशां जत्रवो जीमूतान्हृदयोपशाम
पुरितता नभं उदर्येणेन्द्राणीम्प्रीहा वल्मीकांक्लोम्रा गिरीन्प्लाशिभिः
समुद्रमुदरेण वैश्वानरम्भस्मना॥ (४८)

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वावि९शतिर्द्वावि९शतिः॥ [१६]

पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहेः स्थूरगुदा सर्पान्गुदाभिर्ऋतून्पृष्टीभिर्दिवं
पृष्ठेन वसूनाम्प्रथमा कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां
तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानां पञ्चमी विश्वेषां देवानां९

षष्ठी॥ (४९)

पूष्णश्चतुर्विंशतिः॥ [१७]

ओजो॑ ग्री॒वाभि॑र्नि॒र्ऋति॑म॒स्थभि॑रिन्द्र॑ꣳ स्वप॑सा॒ वह॑न रु॒द्रस्य॑
विच॒लः स्क॒न्धोऽहो॑रा॒त्रयो॑र्द्वि॒तीयो॑ऽर्धमा॒सानां॑ तृ॒तीयो॑ मा॒सां च॑तुर्थ
ऋ॒तूना॑मप॒श्चमः॑ सं॒वत्स॑रस्य॒ षष्ठः॑॥ (५०)

ओजो॑ वि॒ंशतिः॥ [१८]

आ॒न॒न्दं न॒न्दथु॑ना॒ काम॑म॒प्रत्या॒साभ्यां॑ भ॒यꣳ शि॑ती॒मभ्यां॑
प्र॒शिष॑म॒प्रशा॑साभ्याꣳ सूर्या॑चन्द्र॒मसौ॑ वृ॒क्याभ्यां॑ꣳ श्याम॑श॒बलौ॑
म॒त॒स्नाभ्या॑व्यु॒ष्टिꣳ रू॒पेण॑ नि॒मृत्ति॑म॒रूपेण॑॥ (५१)

आ॒न॒न्दꣳ पो॒डंशः॥ [१९]

अ॒ह॒र्माꣳ से॒न रा॒त्रि॒म्पीव॑सा॒पो यू॒षेण॑ घृ॒तꣳ रसे॑न॒ श्यां वस॑या
दू॒षीका॑भि॒र्ह्रादु॑नि॒मश्रु॑भिः पृ॒ष्वा॒न्दि॒वꣳ रू॒पेण॑ नक्ष॑त्राणि॒ प्रति॑रूपेण
पृथि॒वीं च॑र्म॒णा छु॒र्वीं छु॒व्योपा॑कृ॒ताय॑ स्वाहा॒ल॒ब्धाय॑ स्वाहा॒ हु॒ताय॑
स्वाहा॑॥ (५२)

अ॒ह॒र्ऋ॒षावि॑ंशतिः॥ [२०]

अ॒ग्नेः प॑क्ष॒तिः सर॑स्वत्यै॒ निप॑क्ष॒तिः सोम॑स्य तृ॒तीया॒पां
च॑तुर्थ्योप॑धीनां प॒ञ्चमी॑ सं॒वत्स॑रस्य॒ षष्ठी॑ म॒रुताꣳ सप्त॑मी
बृ॒हस्प॑ते॒रष्ट॑मी मि॒त्रस्य॑ न॒वमी॑ वरु॑णस्य द॒शमी॑न्द्र॒स्यैका॑दशी

विश्वैषां देवानां द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वं यमस्य पाटूरः॥ (५३)

अग्नेरैकात्रिंशत्॥ [२१]

वायोः पक्षतिः सरस्वतो निपक्षतिश्चन्द्रमसस्तृतीया नक्षत्राणां
चतुर्थी संवितुः पञ्चमी रुद्रस्य षष्ठी सर्पाणां सप्तम्यर्यम्णोऽष्टमी
त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः
पार्श्वं यम्यै पाटूरः॥ (५४)

वायोरष्टाविंशतिः॥ [२२]

पन्थामनूवृग्भ्यां सन्ततिः स्नावन्याभ्यां शुकांन्पित्तेन
हरिमाणं यक्रा हलीक्ष्णान्पापवातेन कूश्माञ्छकंभिः शवर्तानूवध्येन
शुनो विशसनेन सर्पल्लौहितगन्धेन वयांसि पक्वगन्धेन
पिपीलिकाः प्रशादेन॥ (५)

पन्थान्द्वाविंशतिः॥ [२३]

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय
सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयं स्वधया मदेम॥ (५६)

क्रमैरष्टादश॥ [२४]

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो
योनिः सूर्यस्ते चक्षुर्वीतः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रम्मासाश्चार्धमासाश्च

पर्वाण्यृतवोङ्गानि संवत्सरो महिमा॥ (५७)

द्यौः पञ्चविंशतिः॥ [२५]

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नाग्निः स
तै लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं
लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स तै लोकस्तस्मात्त्वान्तरैष्यामि
यदि नावजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं
लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यः स तै लोकस्तं जैष्यसि यद्यवजिघ्रसि॥ (५)

यस्मिन्नष्टौ च॥ [२६]

प्राचीनवशं यावन्त ऋक्सामे वाग्वै देवेभ्यो देवा वै देवयजनङ्कदृश्च तद्धिरण्यं षट्पदानि ब्रह्मवादिनो
विचित्यो यत्कलया ते वारुणो वै क्रीतः सोम एकादश॥ [२७]

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>